

СПРОТИВ

книга-каталог виставки

ГЕНОЦИДЧ

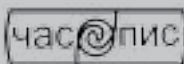

УКРАЇНСЬКИЙ
ІНСТИТУТ
НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПАМ'ЯТІ

Український інститут національної пам'яті
Галузевий державний архів Служби безпеки України
Центр досліджень визвольного руху
Громадський комітет із вшанування пам'яті жертв Голодомору – геноциду 1932–1933 років в Україні

СПРОТИВ ГЕНОЦИДУ

КНИГА-КАТАЛОГ ВИСТАВКИ

Київ–Львів, 2015

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

УДК [323.22:94](477)»192/193»(083.824)

ББК Т63.3(0)+63.3(4Укр)л6

С 744

С 744 Спротив геноциду. Книга-каталог виставки / Український інститут національної пам'яті. — Львів-Київ: Часопис, 2015. — 80 с., іл.

ISBN 978-966-2720-17-4

Авторський колектив: *Володимир Тилішак (керівник проекту), Володимир Бірчак, В'ячеслав Василенко, Володимир В'ятрович, Сергій Горобець, Володимир Іванченко, Ніна Лапчинська, Олександр Штоквиш*

Науковий консультант: *Богдан Патріляк*

Українські селянські повстання 1930-1932 років поставили під загрозу реалізацію планів Сталіна. Режим боявся, що український спротив призведе до його падіння: адже у першому півріччі 1932 року 56% протестних виступів у СРСР припадали на Україну. Тому диктатор завдав страшного удару у відповідь, яким став штучно організований голод. Історія цих повстань — у виставці «Спротив геноциду».

Ця книга є каталогом фотодокументальної виставки «Спротив геноциду», створеної до 81-х роковин Голодомору Українським інститутом національної пам'яті спільно із Галузевим державним архівом СБУ, Центром досліджень визвольного руху та Громадським комітетом із вшанування пам'яті жертв Голодомору-геноциду '32-33 років в Україні. Виставка розкриває масштаби і характерні форми спротиву українського селянства сталінській злочинній політиці напередодні і під час геноциду українського народу.

Видання буде цікавим дослідникам, краєзнавцям, учителям, студентам, учням та усім, хто небайдужий до минулого України.

УДК [323.22:94](477)»192/193»(083.824)

ББК Т63.3(0)+63.3(4Укр)л6

© Український інститут національної пам'яті, 2015

© Громадський комітет із вшанування пам'яті жертв Голодомору-геноциду '32-33 років в Україні, 2015

© Центр досліджень визвольного руху, 2015

© Сало О., дизайн, 2015

©ТзОВ «Часопис», 2015

ISBN 978-966-2720-17-4

Побутує міф про відсутність спротиву українських селян більшовицьким грабіжникам напередодні та під час Голодомору 1932–1933 років. Насправді сотні тисяч українців боролися, відстоювали право на свободу та життя, зокрема, і зі зброєю в руках.

Саме страх перед українським визвольним рухом штовхнув Й. Сталіна і його оточення до вчинення злочину Голодомору – геноциду Українського народу у 1932–1933 роках. Шляхом винищення частини українського суспільства Сталін планував зупинити зростання національної свідомості українців, перетворити наших предків на «радянських людей».

Незважаючи на вчинене вбивство голодом мільйонів українців, спротив тоталітарному режиму продовжувався, набираючи різних форм. Саме завдяки цьому спротиву у 1991 році Україна змогла стати на шлях незалежності.

Проте досі багато сторінок того спротиву, який упродовж десятиліть чинили українці комуністичному тоталітарному режимові, залишаються малознаними широкому загалу.

Український інститут національної пам'яті одним із своїх завдань бачить донесення до широких кіл громадськості відомостей про боротьбу українського народу за свободу і незалежність та опір тоталітарним режимам в Україні у ХХ столітті. Одним із кроків у цьому напрямку стало створення до 81-х роковин Голодомору 1932–1933 років фотодокументальної виставки «Спротив геноциду», метою якої є продемонструвати масштаб і форми опору, який чинило українське суспільство сталінському тоталітарному режиму у 1920 – на початку 1930 років.

Виставка створена Українським інститутом національної пам'яті спільно із Галузевим державним ар-

хівом Служби безпеки України, Центром досліджень визвольного руху та Громадським комітетом із вшанування пам'яті жертв Голодомору – геноциду 1932–1933 років в Україні.

На стендах виставки і у цьому каталозі представлені унікальні документи та фото, які розкривають форми, методи спротиву, його розмах. Багато документів оприлюднені вперше.

У виставці використано матеріали Галузевого державного архіву Служби безпеки України, Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, державних архівів Вінницької, Дніпропетровської, Запорізької, Кіровоградської, Миколаївської, Херсонської, Хмельницької, Чернігівської областей, Українського центру народної культури «Музей Івана Гончара» та Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. Птухи НАН України.

Автори виставки висловлюють щиру подяку всім, хто долучився до створення та експонування виставки.

Сподіваємося, що виставка і цей її каталог не лише допоможуть ознайомитися із трагічними і героїчними сторінками минулого України, але й стануть поштовхом для подальших наукових розвідок істориків, дослідників та краєзнавців.

Володимир Тилішак,

заступник Голови Українського інституту національної пам'яті,

керівник авторського колективу

УКРАЇНА — ФРОНТИР СВОБОДИ

Здобути перемогу та утримати владу на теренах колишньої Російської імперії більшовики не могли без України, котра була однією з її головних ресурсних баз. Тож на фронт боротьби проти новоствореної 1918 року незалежної Української Народної Республіки були кинуті основні сили. Врешті, Україна програла цю битву, втім не зупинилася у своїй боротьбі за свободу. Навіть сам факт створення Української Радянської Соціалістичної Республіки, а не анексія українських територій як і раніше в статусі губерній Росії, свідчив: війна вичерпала сили обох сторін. Втім — не на довго.

Наприкінці 1920-х Йосип Сталін, який остаточно утвердився як єдиний керівник Кремля, втілює програму побудови тоталітарної держави. У відповідь на це Радянський Союз охоплюють численні повстання, протести, локальні виступи: люди обурені новою політикою. Обіцянки «землю — селянам, фабрики — робітникам!» перетворилися в насмішку. Влада забороняє навіть дрібне підприємництво і повертає на село знайоме з попереднього століття рабство: у селян відбирають землю, засоби виробництва, їх обмежують у пересуванні. Селянські повстання ставлять під загрозу реалізацію планів Сталіна. Більше половини цих протестів припадає на Україну. Тому диктатор завдав страшного удару у відповідь, яким став штучно організований голод.

У 1932-1933 роках, оточена військами, які силою відбирали у людей не лише хліб, а будь-що їстівне, Україна втратила мільйони жителів. У червні 1933-го щохвилини помирали 24 українці.

Сталіну йшлося не просто про придушення протестного руху, який загрожував внутрішній політиці Союзу. Україна, яка, після сотень років російського панування знову пізнала смак свободи, протестувала не лише проти економічної політики. Політичний рух попри радянську окупацію не був придушений повністю, навіть українські комуністи намагалися пропонувати власні, альтернативні Москві програми розвитку комуністичного ладу, розвивали бачення суверенної держави. Український культурний вибух 1920-тих років, навіть в рамках СРСР, заражав людей ідеями свободи. Такий осередок хоч і часткового вільнодумства на західному кордоні СРСР стояв на заваді формуванню тоталітарного моноліту. А без цього більшовицькі плани світового панування не могли бути втіленими. Більшовики, які воліли накинути власне бачення світового порядку, не могли миритися з іншою думкою не просто цілої республіки, а навіть просто людини.

Так Україна стала для радянської імперії полігоном, на якому випробувано механізми окупації та побудови тоталітарної системи. Опісля набутий досвід комуністи «успішно» втілили в інших країнах Центральної та Східної Європи, захоплених під час та після Другої світової війни.

Геноцид штучним голодом призвів до неправних демографічних, культурних та ментальних втрат. Втім сам факт, що Сталін так і не зумів повністю зламати українців, не дав можливості диктатору змінити за власним бажанням конфігурацію всього вільного світу. Виснажені Другою світовою війною та масовим військовим спротивом на західноукраїнських землях, повстаннями у ГУЛАГу, комуністи змогли встановити червоні

уряди майже половині Європи. Але вони вже не мали сили на реалізацію геноцидів, подібних Голодомору, та масових репресій, подібних Великому Терору 1937-38 років.

Дисиденти Радянського Союзу, серед яких українці такі як Василь Стус та Євген Сверстюк, несли правду про те, що відбувалося за залізною завісою. Саме такі люди, покликані правдою, врешті стали тими, хто не допустив остаточної втрати свободи.

Вони не були першими і не стали останніми. Ще під час Голодомору журналісти Малколм Маггерідж та Гарет Джонс публікували страшні факти про штучний голод в Україні. Пізніше, тисячі українців, які після Другої світової війни вирвалися з імперії зла, невтомно, кожен у свій спосіб та сили, розповідали Європі, Америці, Австралії, Африці та Азії про невідомий геноцид — Голодомор. Їм на допомогу прийшли сміливі історики та чесні журналісти, відповідальні політики. Врешті, цими зусиллями СРСР змушений був визнати факт голоду ще за свого існування.

Так правда, яку не змогли приховати незважаючи на інформаційну блокаду, не змогли вбити, незважаючи на мільйони знищених життів, стала тим кроком назустріч свободі, без якого в Центрі та Сході Європи і сьогодні б зникали люди, чинилися б репресії та торттури, не було б ані свободи слова, ані слова “свобода” взагалі.

І хоч Україна, яка відновила незалежність 1991 року, досі торує свій шлях до демократії, знову і знову проходить через утиски прав і свобод, корупцію та владне свавілля, українці залишаються міцним і надійним форпостом в обороні європейської свободи. Далі на Схід — відновлюється тоталітаризм. Війна із ним виснажлива, вона забрала вже сотню життів на ЄвроМайдані у Києві, вона забрала вже тисячі життів у новітній оборонній війні з Росією.

Тому Україна вірить у те, що світ не залишить на самоті хоробрих і відданих людей, не мовчатиме про російські злочини проти вільної країни. Бо наше послання світові — свобода. І ми її обстоїмо.

Володимир В'ятрович,

історик, Голова Українського інституту національної пам'яті

Український світанок

Пробудження України
1917-1921

Симон Петлюра, Головний Отаман Української Народної Республіки.

Михайло Грушевський, Голова Української Центральної Ради у 1917-1918 рр.

Павло Скоропадський, Гетьман Української Держави, 1918 р.

Карта етнографічних українських земель із позначенням кордонів Української Держави Павла Скоропадського, 1918 р.

У 1917 р. з початком Лютневої революції в Україні піднялася потужна хвиля визвольного руху. Із проголошенням Української Народної Республіки нація стала на шлях створення незалежної демократичної держави.

У той же час у листопаді 1917 р. владу в Росії захопили більшовики на чолі з В. Леніним під гаслами «диктатури пролетаріату» і «червоного терору». А за місяць В. Ленін та Л. Троцький оголосили Україні війну.

Упродовж 1917–1921 рр. українці довели реальність і спроможність національного державотворення. Постала Українська Народна Республіка, згодом — Українська Держава гетьмана П. Скоропадського, Західноукраїнська Народна Республіка.

У 1917–1920 рр. більшовицька Росія тричі окупувала Україну. За наказом В. Леніна було кинутو

Делегати III Всеукраїнського військового з'їзду на Софійській площі у Києві, листопад 1917 р.

Четвертий універсал Центральної Ради від 22 січня 1918 р., яким була проголошена незалежність Української Народної Республіки.

Володимир Винниченко зачитує Перший Універсал Української Центральної Ради, 1917 р.

Київни зустрічають С. Петлюру, 1920 р.

Сотня Січових Стрільців. Київ, 1918 р.

Акт Злуки Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки 22 січня 1919 р. об'єднав українські землі в єдину державу.

більше мільйона вояків Червоної армії та загони ЧК із Росії, які терором придушували боротьбу військ Української Народної Республіки, українських селянсько-повстанських та партизанських загонів.

До середини 1920-х рр. спротив комуністичному режиму чинили десятки і сотні українських селянсько-повстанських та партизанських загонів, що станом на 1921 р. налічували понад 100 тисяч бійців. Їхній опір був зламаний голодом 1921–1923 рр.

У 1919 р. в захопленій Україні більшовики розпочали втілення комуністичної ідеології. Цю політику пізніше назвали «воєнний комунізм». Вона передбачала націоналізацію промислового виробництва, згортання товарно-грошових відносин, заміну їх державним регулюванням, продовольчу диктатуру, трудову мобілізацію. Своїх цілей більшовики переважно досягали методами терору.

Саме політика «воєнного комунізму» — повного диктату комуністичного режиму над особою — стала разом із посухою головною причиною голоду 1921–1923 рр., який уразив Україну та південну Росію. Під

Отаман Семен Заболотний, який очолював повстанські загони, що діяли на Вінничині та Одещині до 1922 р. Оточений чекістами, змушений був

здатись через погрози розстріляти заручників. Страчений у 1922 р.

Полковник армії УНР Федір Артеменко, повстанський отаман «Орлик», очолював повстанців на Київщині, 22 січня 1922 р. поранений захоплений чекістами і через місяць, 26 лютого, страчений.

Учасники з'їзду Вільного козацтва у м. Чигирин, 16–17 жовтня 1917 р.

час Голодомору 1921–1923 рр. більшовики для придушення опору вперше випробували в Україні терор голодом, позбавивши населення засобів до виживання. Наприкінці 1920-го – на початку 1921-го рр. територія УНР була окупована військами Червоної армії. 5 більшовицьких армій налічували 1 млн. 200 тис. осіб. На початку 1920-х рр. більшовицька влада опинилася перед загрозою цілковитого паралічу заснованої на насильницьких методах управ-

ління і відвертому грабунку економіки та широкомасштабної війни з селянством. За цих умов Ленін і більшовики змушені були відмовитися від курсу на негайну побудову комунізму і перейти до « нової економічної політики » (НЕПу). Про це навесні 1922 р. В. Ленін у листах однопартійцям писав так:

« Величезна помилка думати, що НЕП покладе кінець терору. Ми ще повернемось до терору. До терору економічного ».

Л. Троцький про завдання більшовиків в Україні, березень 1920 р.

«Що ж стосується сільського кулака в Україні, то він для нас набагато небезпечніший, ніж російська кулак...»

Нам необхідно в Україні провести колосальну роботу класового політичного розшарування, класової організації бідноти і придушення її ворога - куркульства. Тільки таким шляхом буде досягнуте повне зближення Росії та України.

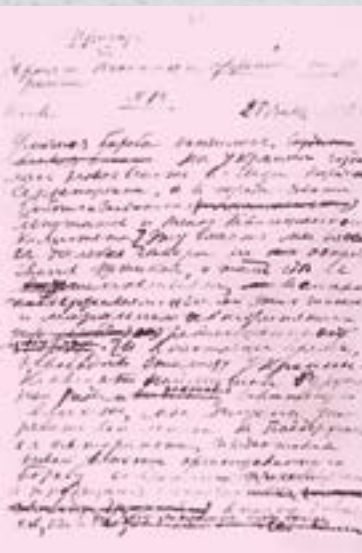
Тепер радянський режим буде в Україні встановлюватися шляхом просування туди регулярних потужних військ...

Комуністична партія наказує своїм членам працювати саме в цьому напрямку, щоб Україна, продовжуючи зберігати свою самостійність, забезпечила водночас необхідну підготовчу роботу до подальшого, більш тісного злиття з Великоросією в цілому».

(із доповіді на московській губернській конференції РКП(б), 25 березня 1920 р.)
Цит. за: Л. Троцький. Сочинения. – Том 17, часть 2. – Москва-Ленинград, 1926.

Голова Револуційної військової ради РСФСР Лев Троцький приймає

Бійці китайського інтернаціонального батальйону Червоної армії, 1918 р.

Наказ № 14 командуючого більшовицькими загонами Михайла Муравйова, 28 січня 1918 р. У наказі про захоплення влади у Києві наголошується: «Цю владу ми несемо з далекої півночі на вістрях своїх багнетів і там, де її встановлюємо, всіляко підтримуємо силою цих багнетів і моральним авторитетом революційної соціалістичної армії».

Військова частина 1-ї Кінної армії по боротьбі з «бандитизмом» в Катеринославській губернії, 1920 р.

Жертви Київської ЧК.

Від України незалежної до України радянської

Досвід важкої боротьби із Українською Народною Республікою та повстанським рухом змусив режим для зміцнення свого становища в Україні піти на створення квазідержави УСРР із столицею у Харкові та розпочати політику українізації.

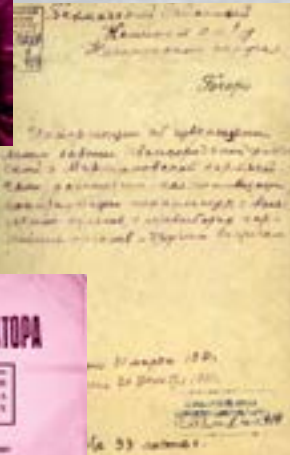
Українізація, попри компартійні обмеження, вийшла за рамки застосування української мови й охоплювала інші ключові сфери суспільного життя. В Україні в 1920-х рр. відбувався культурний ренесанс європейського зразка і формувалися відмінні від російських культурні традиції, які орієнтувалися на Європу під гаслом «Геть від Москви» (письменник М. Хвильовий), створювалася національна система освіти, обґрунтовувалася економічна концепція України як автономного економічного організму (економіст М. Волобуєв).

Українським культурним феноменом 1920-х рр. став розквіт національної літератури і мистецтва, орієнтованих на Європу, а не на Росію. Головними складниками світогляду нової української культурної еліти був бунт, самостійність мислення та щира віра у власні ідеали. У 1930-х рр. більшість представників цього покоління митців була знищена режимом, залишившись в історії під назвою «розстріляне відродження».

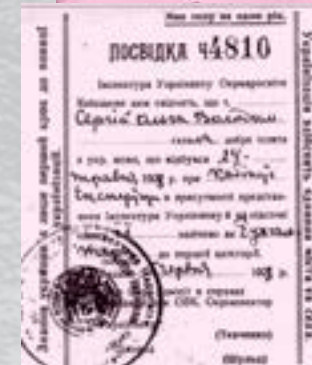
У той же час українська інтелігенція апіорі розглядалася владою як вороже налаштована. Її найвидатніші представники перебували під постійним не-

Олександр Шумський, з вересня 1924 р. по лютий 1927 р. – нарком освіти УСРР, активно проводив політику українізації.

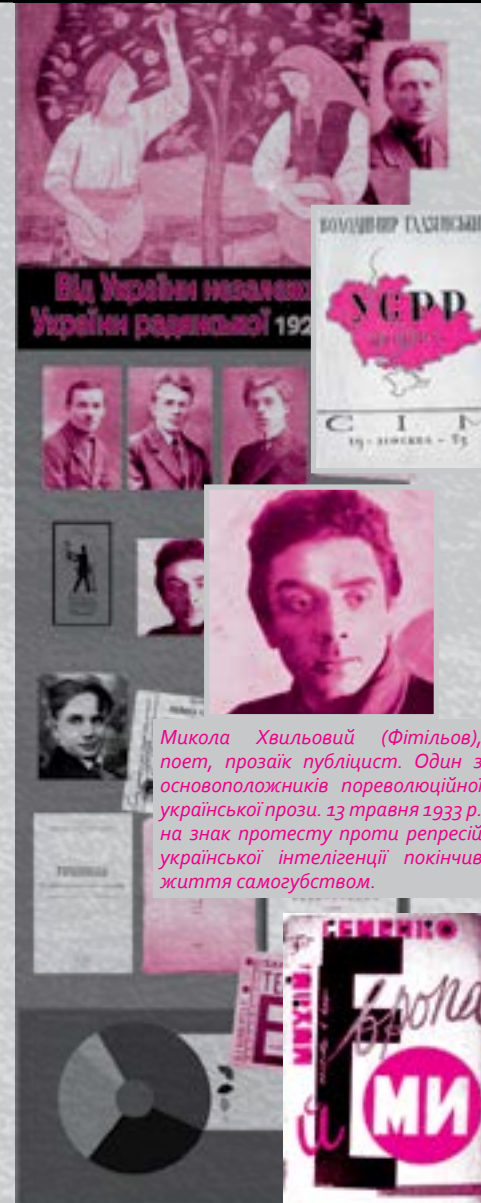
Збірник інструктивних матеріалів з проведення українізації. Харків, 1925 р.

Посвідка про складання екзамену з української мови, 1928 р.

Михайло Бойчук, художник, засновник українського монументального мистецтва, арештований у 1936 р., розстріляний у 1937 р.

Микола Хвильовий (Фітільов), поет, прозаїк, публіцист. Один з основоположників пореволюційної української прози. 13 травня 1933 р. на знак протесту проти репресій української інтелігенції покінчив життя самогубством.

Лесь Курбас, визначний режисер, засновник театру «Березиль», арештований у грудні 1933 р., розстріляний у 1937 р.

Микола Куліш, український драматург, арештований у 1934 р., розстріляний у 1937 р.

У 1928 р. економіст Михайло Волобуєв опублікував в журналі «Більшовик України» статтю «До проблеми української економіки», в якій довів, що царська Росія була колоніальною імперією, в якій Україна перебувала на правах колонії «Європейського типу». Волобуєв вимагав розглядати Україну як «історично оформлений народногосподарський організм», що має власний шлях економічного розвитку.

Григорій Стрілець (Косинка), письменник-новеліст, арештований у листопаді 1934 р., у грудні того ж року – розстріляний.

гласним наглядом спецслужб. У березні 1926 р. з'являється циркулярний лист ГПУ «Про українську громадськість», який передбачав «не лише спостереження за всіма колами української громадськості, а й активну розвідку серед визначних діячів». У вересні того ж року з'являється таємний циркуляр ГПУ УСРР «Про український сепаратизм», де звертається увага на культурну роботу української інтелігенції, у чому спецоргани вбачали антирадянську діяльність. Політику національного будівництва спецоргани трактували насамперед як «діяльність українських шовіністів щодо виховання села в дусі ненависті до Москви», тому рекомендовано було «пов'язувати роботу по українській інтелігенції із роботою по селу».

У численних документах спецорганів містяться висновки про масові антирадянські настрої в Україні і готовність до повстання. Донесення ГПУ засвідчують наявність потужних самостійницьких настроїв серед української інтелігенції та селянства. Подібні настрої проникають і в армію.

**Із таємної доповідної записки
Оперативного відділу ОГПУ «Про
посилення селянських настроїв в
армії» від 24.01.1928 р.**

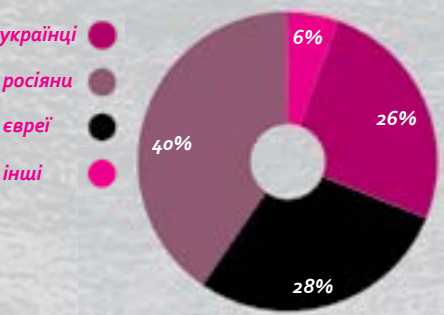
В Україні разом зі зростанням селянських настроїв [в армії] варто відзначити яскраво націоналістичний ухил цих настроїв, що зачіпає досить різко питання про те, що тягар, який несе Україна, залежить від «гніту Москви».

Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927–1939. Документы и материалы. В 5-ти т. / Т. 1. Май 1927 – ноябрь 1929 / Под ред. В.Данилова, Р.Маннинг, Л.Виолы. – М., 1999. – с. 176.

Таємний циркуляр ГПУ «Про український сепаратизм», вересень 1926 р. Циркуляр розпочинається словами: «Тактика «культурної боротьби» українських антирадянських елементів з радянською владою, за останній період часу, все яскравіше і яскравіше вимальовується у вигляді розвитку серед української громадськості націоналістичних ідей сепаратистського характеру».

**Національний склад відповідальних
співробітників народних комісаріатів
УРСР на 1 березня 1926 року**

За: Марчуков А. В. Украинское национальное движение: УССР. 1920–1930-е годы : цели, методы, результаты. – М.: Наука, 2006. – с. 191.

Михайло Драй-Хмара, поет і перекладач, знав 19 мов. Вперше арештований у 1933 р., вдруге у 1935 р., у 1939 р. помер у концтаборі ГУЛАГу.

«Великий перелом» Сталіна. 1928—1933 роки

Радянський агітаційний плакат, 1920-ті рр.

Наприкінці 1920-х рр. комуністичний режим, закріпивши свою владу, відмовляється від ліберальних поступок НЕПУ й ліквідовує ринкові елементи. Розпочинає прискорену індустріалізацію заради створення потужної військової сили для примусового поширення комунізму в світі.

Влада вдалася до нещадної експлуатації підконтрольного населення, у першу чергу селянства, щоб забезпечити ресурс для індустріалізації й модернізації армії. Посилюється диспропорція цін на сільськогосподарську і промислову продукцію (так звані «ножиці цін»), збільшується податковий тиск.

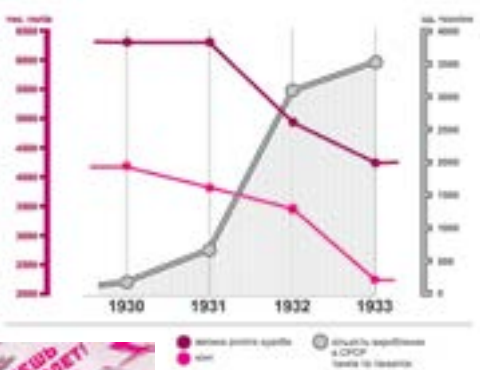
Наприкінці 1927 р. XV з'їзд ВКП(б) прийняв рішення про курс на колективізацію сільського господарства. У січні 1928 р. режим запроваджує насильницькі хлібозаготівлі.

Трактор на полі колгоспу «12 років Жовтня». Донецька обл. 30-ті рр. XX ст.

Радянські танки Т-26 на параді. Ленінград, листопад 1933 р. Лише у 1932 р. Червона Армія отримала 911 таких танків.

Порівняння падіння поголів'я худоби в УСРР на фоні зростання виробництва танків і танкеток в СРСР у 1929–1933 рр. За: Марочко В. Державний хлібозаготівельний план: смертний вирок селянам // Голод 1932–1933 років в Україні: причини та наслідки. – К.: Наукова думка, 2003. – С. 454-455; История Второй мировой войны. Т. 1. – М., 1973. – С. 214.

Розпродаж майна розкуркуленого селянина Мартиненка на «червоному базарі», с. Удачне Донецької обл., початок 1930-х рр.

Доставка майна розкуркулених селян на бригадний двір, с. Удачне Донецької обл., 1932 р.

Одночасно розпочинається знищення, «ліквідація» найзаможніших господарств, які режим обізвав куркульськими.

До 1931 р. в Україні ліквідовано понад 352 тис. «розкуркулених» господарств, тобто близько 1,5 млн осіб були пограбовані комуністами.

Із 1929 р. посилюється наступ радянської держави на духовенство та релігію.

Дії режиму викликали бурхливе невдоволення населення в різних регіонах СРСР. Найгостріший спротив здійснювався в Україні, яка мала досвід власної державності у 1917–1920 рр. У комуністичного керівництва до кінця 1920-х рр. сформувалося чітке усвідомлення хисткості свого становища в Україні і загрози національного виступу.

Потужна національна еліта, економічно незалежна і національно свідоме селянство сприймалися владою як реальна загроза існуванню СРСР. Тому перехід в 1928 р. до неринкових

Хлібна валка колгоспу «Каховка» Херсонської обл., 1930 р.

Допит «куркуля» інспектором праці, Одещина, 1929 р.

Червона хлібна валка, м. Одеса, 1930 р.

Скарга селянки Тетяни Полтавець на розпродаж за безцінь усього її майна через невиконання хлібозаготівель, 1929 р. Документ є яскравим прикладом грабіжницького ставлення режиму до селянства. Для порівняння: ринкова ціна пари чобіт у 1929 р. сягала 35 крб., а середня місячна заробітна плата працівників радгоспів УСРР у липні – вересні 1929 р. становила 39,4 крб.

Транспортування ув'язнених у справі «Шахтинський процес», м. Москва, 1928 р.

методів господарювання в Україні супроводжувався посиленням національного тиску. Його символом стала сфабрикована справа «Спілки визволення України» («СВУ», 1929–1930 рр.), за якою засудили Сергія Єфремова, Андрія Ніковського, інших визначних діячів українського національного руху.

Репресивні органи комуністичного режиму розпочинають фабрикувати кримінальні справи проти культурної, мистецької, наукової, технічної інтелігенції.

Сергій Єфремов, академік, віце-президент Всеукраїнської академії наук, арештований у липні 1929 р. Звинувачений у керівництві СВУ, загинув у концтаборі ГУЛАГу в 1939 р.

Дзвін, знятий з Володимирського собору в Києві, 1929 р.

Дзвони, зняті з церков Запорізької області, м. Запоріжжя, 1930 р.

Українська еліта на лаві підсудних під час сфабрикованого процесу над «Спілкою визволення України», м. Харків, 1930 р.

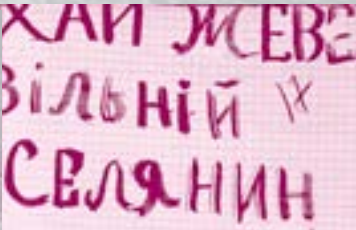
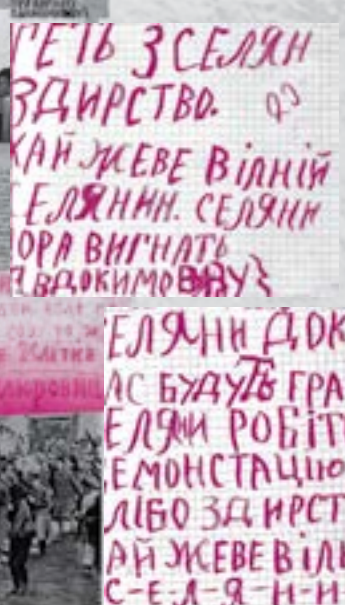
Наростання опору. 1927–1929 роки

Центром опору більшовицькій політиці завжди було українське село. Зумисне знецінення сільськогосподарської продукції, насильницька колективізація та розкуркулення зустрічали активний опір українських селян.

Перша ж насильницька хлібозаготівельна кампанія і спровокований нею голод, що охопив південні райони України навесні–влітку 1928 р., викликав в українському селі опір владним заходам.

Навесні 1928 р. на півдні України селяни опинились практично перед загрозою голодної смерті. Там відбулося кілька десятків виступів, спрямованих на недопущення вивозу збіжжя. Найпоширенішим методом опору стали демонстрації, у яких активну участь брали жінки. Окресами УСРР прокотилася хвиля, за владною термінологією, «баб'ячих демонстрацій», «бабських бунтів» на ґрунті нестачі хліба.

Антирадянські листівки, що поширювались групою неповнолітніх в с. Михайлівка Лозівського району (тепер Харківська обл.), 1929 р.

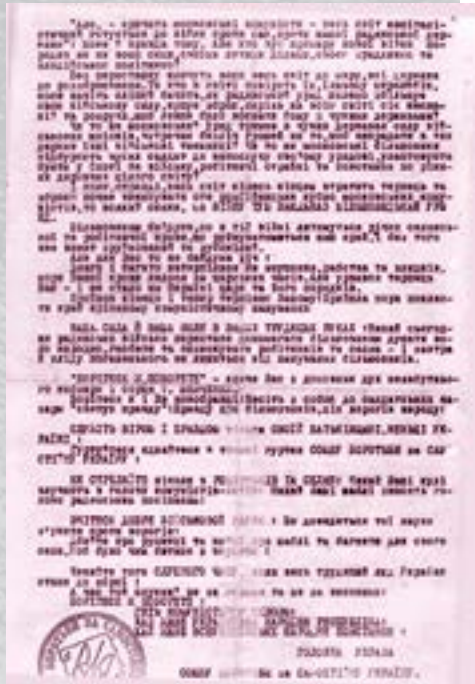
Звернення повстанської організації "Союз боротьби за самостійну Україну", Могилів-Подільська округа, 1928–1929 рр.

Впродовж 1928 року в УСРР відбулося 150 масових селянських виступів.

У 1929 р. опір українського селянства продовжував наростати відповідно до прискорення темпів колективізаційних заходів влади. Лише за перше півріччя ГПУ зафіксувала 73 масових виступи, 119 випадків поширення антивладних листівок.

Зростання градусу напруги на селі найкраще ілюструє збільшення кількості терористичних актів. Якщо у 1927 р. було здійснено 173 теракти проти представників радянської влади та сільського активу, то за 11 місяців 1928 р. – 351, а у 1929 р. органами ГПУ було зафіксовано вже 1437 терактів.

Допит члена комітету незаможних селян с. Крамчанка Великописарівського району Охтирської округи, який проводив «куркульську» агітацію серед селян, 1929 р.

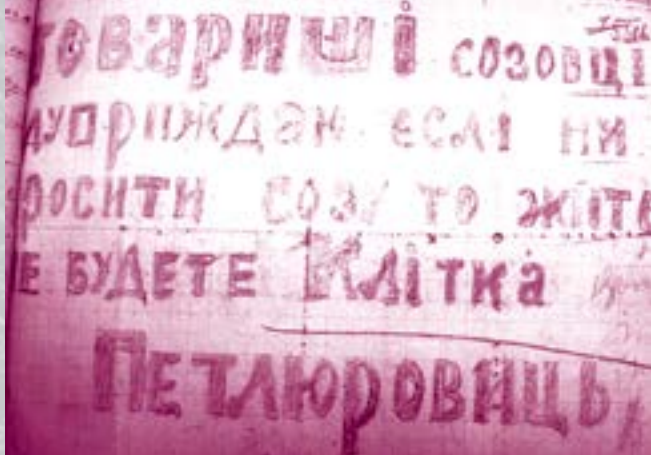

Голова сільради с. Бочкове Вовчанського району (тепер Харківська обл.), поранений «куркулями».

Листівка отамана Луки Клітки, Сумщина, кінець 1920-х рр.

Посмертне фото ота-
мана Пилипа Ващенка у
місцевій газеті «Селянські
вісті», м. Конотол, 8 бе-
резня 1928 р. Повстан-
ський загін Ващенка, що
налічував 70 бійців, не при-
няв боротьби з початку
1920-х рр.

Отаман Лука Клітка – легендарний керівник повстанського руху на Сумщині і Полтавщині. Ці зброєю в руках боровся із більшовиками до середини 1920-х рр. у складі повстанських загонів Греся і Вовка. Був засуджений до смертної кари, заміненію 10-річним ув'язненням. Під час транспортування на Соловки утік із поїзда.

Із 1928 р. продовжив збройну боротьбу із режимом, організувавши повстанський загін, що діяв на території Прилуцької, Роменської та Лубенської округ і прославився відчайдушністю. Кілька разів отамана Клітку затримували, але він завжди утівав з-під варт. Про втечі Клітки місцеві селяни

складали легенди, порівнювані із переказами про У. Кармалюка. У 1930 р. створив підпільну організацію, яка охоплювала села 6 районів. В основі програми організації – універсали УНР. Загинув на початку 1930-х рр. в Липоводолинському районі сучасної Сумської обл.

Де адуне стает свободная Украина.
Далее диктатуру большевиков....
"Че не вмерла Украина"....

УПРАВЛЕНИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМИ РЕСУРСАМИ

Одесская Государственная Академия
менеджмента экономики
666

Исходя из п. 1277 п.
2166, стр. 2600.

Трудовой договор "Система" с. 100
Итого

Открытие нового / дела/
Специальный СОР в проект. Логика

[illegible]

2) Исходя из предположения, что мы не создаем среди крестьян иллюзий. Чего не было среди крестьян бедняков, середняков и кулаков. Все же не будем обманывать нас искренних крестьян из крестьян, мы все же несли. Мы идеем к нас сюда и хотим работать с. Ну кулаки не должны забывать, чтобы не было у них работы. Больше не дадим б-ть и сил кулаков. Делаем так: кулаки. 3. Если вы бедняки, или не хотите работать. Кулаки у нас есть, а есть трудные крестьяне, которые не хотят да земля остается на полях, не даем им

[illegible]

В соответствии с этим решением в 1987 г. на базе

5) Сметить площадь выреза до заднего края, до
того же центра проанкетировать на 100, в результате, если
не можно рассчитать площадь на заднем крае, то считать
и на заднем диаметре.

[illegible][illegible]

«Ваша деятельность в деле борьбы за и за единство республиканцев. Обеспечить сотрудничество с нашими Героями. Не думая, что это будет означать, так что в мирной борьбе мы не должны, чтобы наши планы? «Яркая наша дружба не разрывалась».

My first family member, I do believe was my mother's
mother-in-law, who was a very good friend. She was also a very
good person, and she was a very good person.

2. Wasser: ein wichtiger Bestandteil (z.B. 70% des Körpers).
Wasser ist ein unverdauliches Nahrungsmittel, das aber ein essenzielles Nahrungsmittel ist.

villey Japalay² ; see above,² for an earlier Japalay².

11/ Не означая те других изредностей, что крестьян-
массо дворянство заложило капиталом и что считает партия свое
задачей-экономическую. Поверьте, товарищи, что мы получаем
независимые, а наши капиталы.

На кадетство ли перебежал, что он пойдет на фронт?
 Не перебежал. Бедный! Не жди на него ни слова. Там же
 есть «патриоты»! Верней известия овалентны? Пошли на су-
 лажу в свои овалентны? Какой дурак придет своим способом
 на помощь овалентного бора. ?

Знаете себе за да, това е, че не са са обект
на. Понякога не е. Как когато не отиде у власти
те броят със своя промяна. Понякога промяна
на не промяната на. Не е, как не

[illegible]

Будет ли вам интересно нас послушать. Во времена Деяний
мы слышали, что Иисус был славен, как человек славен
красоте, Иисус Христос с золотым волосом. Третьему человеку, 49

Он это хорошо знает.

Copyright.

Українська жакерія 1930 року

Взимку-навесні 1930 р. селянські протести і повстання набули масового характеру. Селяни виходили з колгоспів, забирали назад своє майно, звільняли арештованих односельців.

Основна форма протестів – мирні виступи, активними учасниками яких, у першу чергу, були жінки. Мирні протести влада зневажливо називала «волинками», «жіночими бунтами».

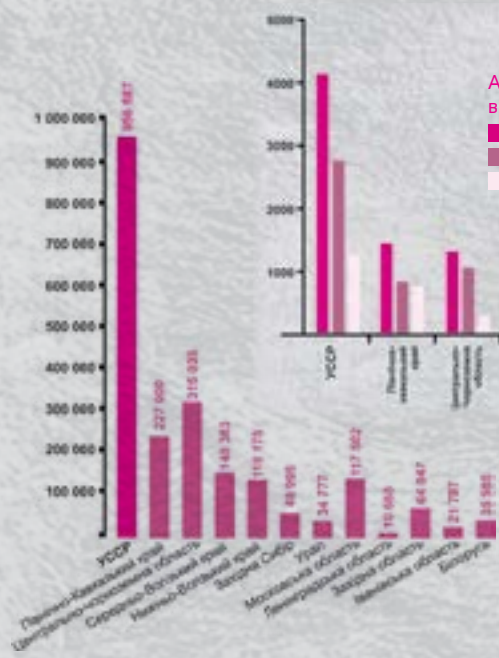
Оперативна інформація Дніпропетровського окружного КП(б)У про селянські виступи на Дніпропетровщині, березень 1930 р.

У 1930 р. Україною прокотилась і низка збройних повстань. Лише на Поділлі станом на середину березня 1930 р. ГПУ відзначила 81 збройний виступ.

Загалом у 1930 р. в Україні відбулися майже 4,1 тис. масових виступів проти режиму, в яких взяли участь понад 1,2 млн осіб. Для придушення опору застосовувалися військові підрозділи.

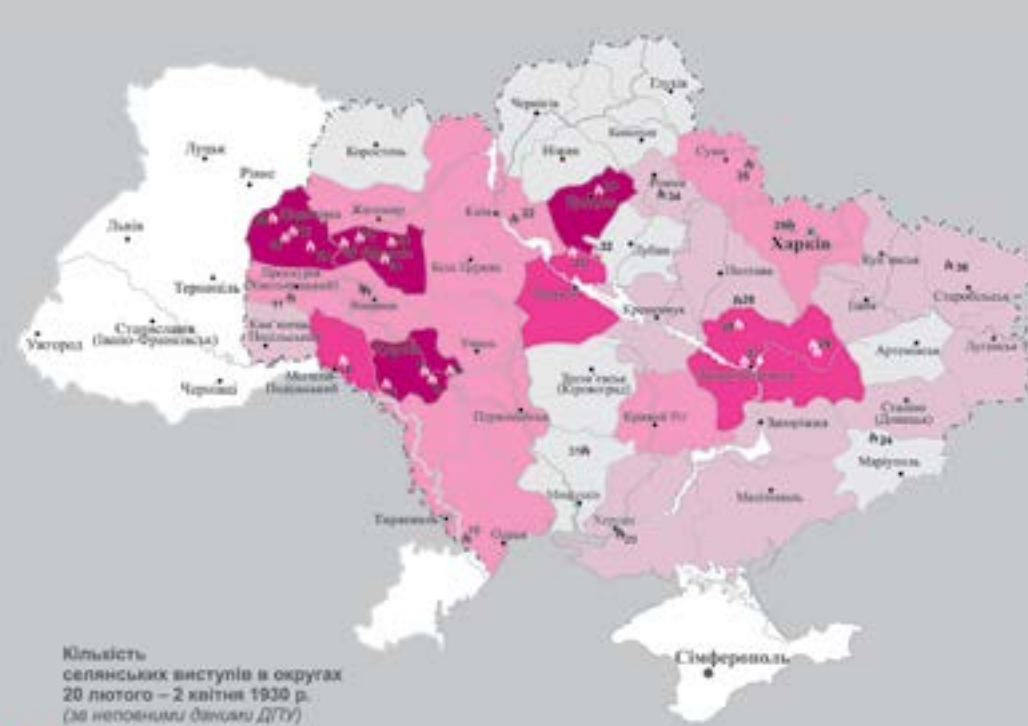
Охоронець колгоспної контори, с. Удачне на Донеччині, 1930 р.

Антирадянська боротьба в СРСР у 1930 р.
■ виступи
■ терористичні акції
■ листівки

Кількість учасників масових протестних виступів в СРСР у 1930 р. За даними ГПУ.

Масові селянські протести 1930 року

Кількість селянських виступів в округах 20 лютого – 2 квітня 1930 р. (за неповними даними ГПУ)

Умовні позначення

- границя території України
- границя Української СРР
- межі округів і Молдавської АСРР
- столиця Української СРР (Київ) і Молдавської АСРР (Кишинів)
- центри округів на той час
- (у дужках вказано назви міст станом на 1930 р.)

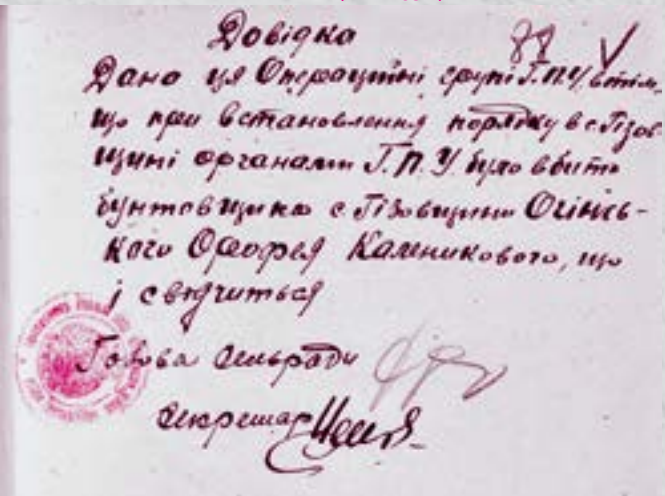
- місцевості найбільш активних виступів у 1930 р.:
- 1 – с. Тростянки Тростянянського р-ну Тупчинської округи
 - 2 – сс. Гаринівка і Вільшанка Майданського р-ну Тупчинської округи
 - 3 – райцентр Соболівка Тупчинської округи
 - 4 – райцентр Друшківка Тупчинської округи
 - 5 – с. Баланівка Бершадського р-ну Тупчинської округи
 - 6 – сс. Велика Русава і Мала Русава Томашпільського р-ну Тупчинської округи
 - 7 – райцентр Шаргород Могиласької округи
 - 8 – сс. Тропівка, Суливи і Вендичани Могиласької округи
 - 9 – с. Мамієвське Хутори Вінницького р-ну Вінницької округи
 - 10 – сс. Градівка, Троїцьке і Ясинівка Червоногородського р-ну Одеської округи
 - 11 – райцентр Ясинівка Прохорівської округи
 - 12 – райцентр Любівка Бердичівської округи
 - 13 – с. Пасівка Андрушівського р-ну Бердичівської округи
 - 14 – с. Вербологі Колятичівського р-ну Бердичівської округи
 - 15 – райцентр Чуднів Бердичівської округи
 - 16 – райцентр Пулики Шепетівської округи
 - 17 – с. Жилинці Судилківського р-ну Шепетівської округи
 - 18 – сс. Куршівка, Лядівка, Сморини Антонівського р-ну Шепетівської округи
 - 19 – райцентр Гринівка Шепетівської округи
 - 20 – с. Солонки Цюрупинського р-ну Херсонської округи
 - 21 – с. Жорнівка Васильківського р-ну Київської округи
 - 22 – райцентр Бориспіль Київської округи
 - 23 – с. Горбані Галицького р-ну Швенківської округи
 - 24 – с. Селівка Старокореницького р-ну Маріупольської округи
 - 25 – хут. Баланівський Вільшанського р-ну Харківської округи
 - 26 – с. Рясівка Невгородського р-ну Полтавської округи
 - 27 – с. Обухівка Карпо-Марківського р-ну Дніпропетровської округи
 - 28 – с. Талчине Царичанського р-ну Дніпропетровської округи
 - 29 – сс. Боданівка, Каювка, Мар'ївка, Нова Дача, Сонявка, Тернівка Дніпропетровської округи (Павлоградське повстання)
 - 30 – с. Червона Слобода Смілівського р-ну Роменської округи
 - 31 – с. Антонівка Новобузького р-ну Миколаївської округи
 - 32 – ст. Драбівка Притульської округи
 - 33 – с. Борівка Притульської округи
 - 34 – с. Бодівка Роменської округи
 - 35 – с. Краснопіль Сузької округи
 - 36 – сс. Круте, Конопинівка Старобільської округи

Наприкінці лютого — початку березня 1930 р. масові селянські протести й відкриті повстання охопили 16 округ, зокрема усі 11 прикордонних. Епіцентрами спротиву стали Поділля і південна Волинь, де у лютому-березні 1930 р. представників влади та активу вигнали із сотень сіл, а повсталі захоплювали райцентри.

Піскун Іван Андрійович, мешканець с. Старий Любар. За активну участь в антивладних протестах, які розпочалися у Ст. Любарі 1 березня 1930 р., був засуджений до розстрілу.

Довідка видана сільрадою для ГПУ про вбитого під час повстання в с. Гізівщина Любарського району у березні 1930 р.

Повстання на Шепетівщині

Першими повстали мешканці Плужанського району (сучасна Хмельницька область). Безпосереднім поштовхом до заворушень стало закриття церкви у районному центрі.

15 лютого у Плужному зібралося до 1500 селян з навколишніх сіл, переважно жінок, які домоглися повернення ключів від церкви.

До 26 лютого заворушення вже охопили всі села Плужанського району і перекинулись на інші райони Шепетівської округи.

27 лютого у Шепетівку прибув керівник ГПУ України В. Балицький. За його наказом до Шепетівки і Козятина перекинули додаткові сили ГПУ. Незважаючи на це, заворушення на початку березня охопили усю округу. 8 березня 1930 р. повстанці захопили районний центр – Гриців.

На придушення збройних виступів у цих районах були кинуті підрозділи 7-го і 8-го кавалерійських полків ГПУ із танковими кулеметами, підсилені частинами прикордонників та міліцейськими загонами. До середини березня владі

Поранені повсталими селянами вчителі – активісти колективізації, с. Студена Піщанського району Тульчинської округи, березень 1930 р.

численними арештами вдалося придушити виступи на Шепетівщині. Станом на 13 березня в окрузі було заарештувано понад 2000 осіб.

Любарське повстання

1 березня у м. Любарі (сучасна Житомирська область) півторатисячний натовп розгромив раду, вбивши комсомольця, що стріляв у людей. Повсталі селяни витіснили за межі Любара загін міліції.

У наступні дні повстання охопило більшість сіл Любарського та сусідніх районів. Лише у Любарському районі під час заворушень було розігнано та розгромлено 29 сільрад. Сільські активісти почали масово утікати до великих міст, боячись помсти повсталих.

До середини березня 1930 р. переважаючими силами, ціною десятків убитих і сотень заарештованих повстання було придушене.

«Вчора приїхав у Тульчинську округу, вся округа охоплена заворушеннями і повстаннями, з 17 районів округи вражені 15 районів, на сьогоднішній день збурення відбуваються в 53 селах, абсолютно вигнана Радвлада

Повстання на Поділлі

З 10 березня 1920 р. розпочинаються повстання на півдні Поділля – у Тульчинській та сусідніх районах Могилів-Подільської та Вінницької округ.

Загалом у Тульчинській, Могилівській та Вінницькій округах заворушення охопили 343 сільради. У 73 селах було розгромлено сільради, вигнано актив та ліквідовано радянську владу. ГПУ зафіксувало на Поділлі 81 збройний виступ.

Лише до кінця березня 1930 р. владі шляхом відмови від проведення колективізації вдалося придушити активні протести.

Із повідомлення керівника ГПУ України В. Балицького по прямому провуду заступнику голови ОГПУ Г. Ягоді:

і актив з 50 сіл, де замість сільрад переважно обираються старости. Колгоспи ліквідовані в більшості сіл округи... В деяких селах виступають під гаслами «СВУ», заявляючи, що Єфремова судять. В деяких селах – збройні виступи, вириті окопи навколо сіл, що зайняті озброєними, які не пускають в село. В окремих селах співають «Ще не вмерла Україна». Повинен нагадати, що деякі райони округи були в минулому районами формування та діяльності банд Заболотного... В Мястковському районі при проведенні операції чинився білий сіл гарячківка і Вільшанка збройний опір,

Зброя повсталих селян у розгромленій сільраді в с. Студена Піщанського району Тульчинської округи, 17 березня 1930 р.

перестрілка тривала близько 3 годин. Із с. Баланівка Бершадського району після рішучих заходів нашого загону, згідно зі свідченнями, пішли в ліс 500 чол., озброєних вилами і сокирами. Вся округа розбита на оперативні ділянки. До кожного оперативного сектору придані збройні загони комуністів і військові кінні групи ГПУ. Віддано наказ про рішуче придушення виступів».

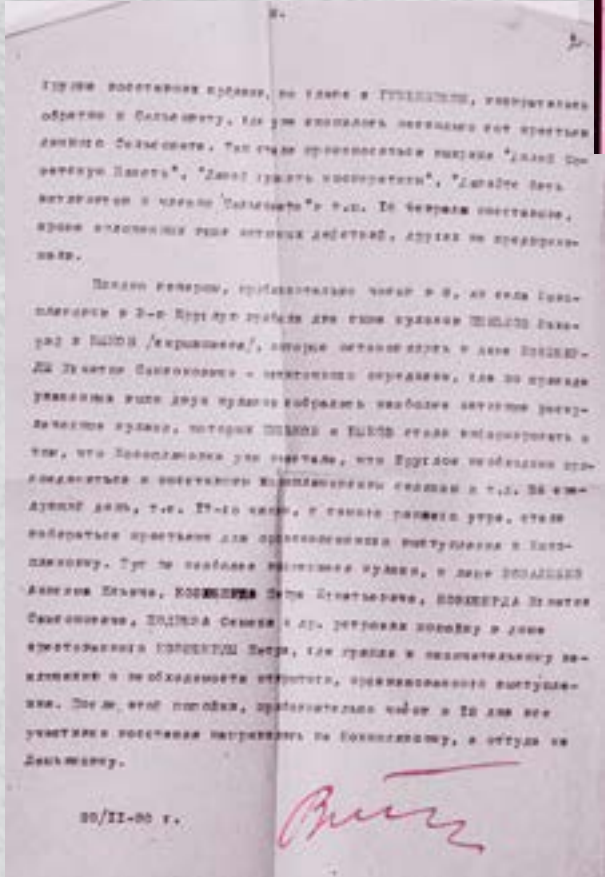
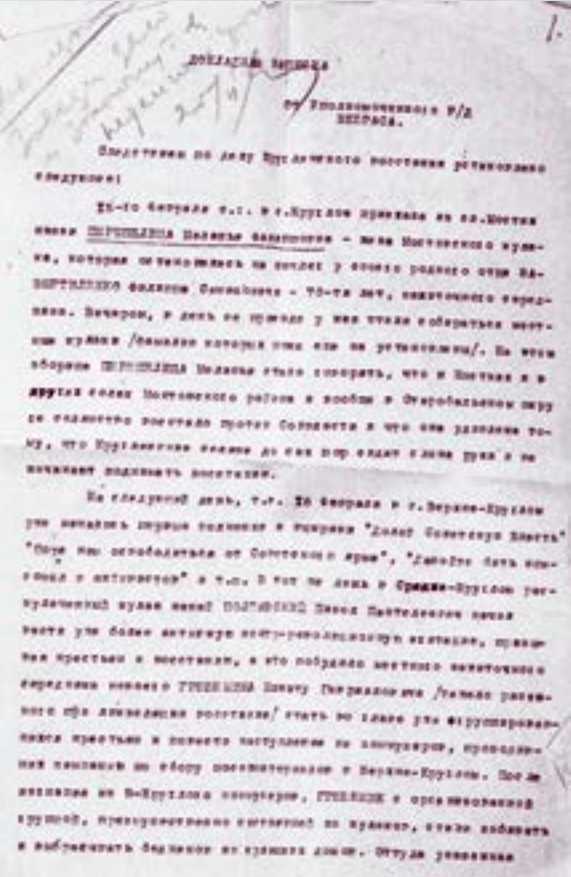
В. Балицький, голова ГПУ України, один із організаторів придушення селянського спротиву та Голодомору 1932–1933 рр.

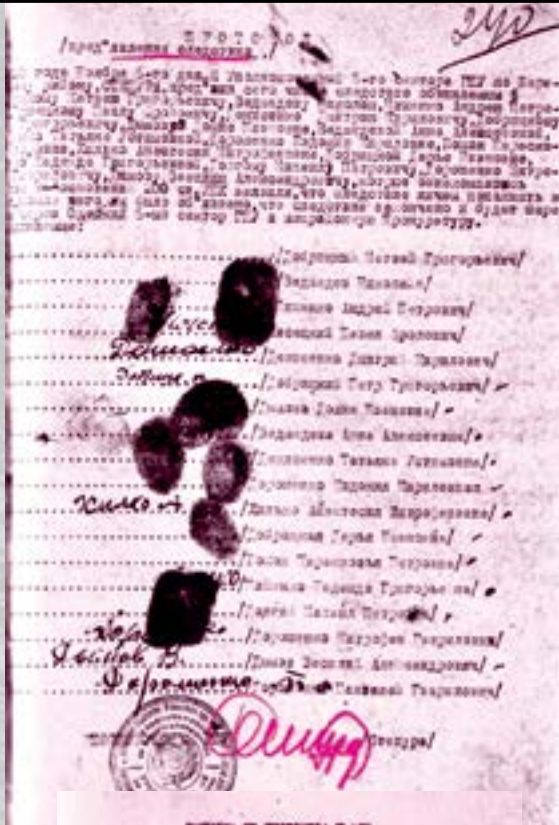
Повстання в Старобільській окрузі

12 лютого 1930 р. в с. Містки почалася жіноча «волинка» з вимогою повернути відібране у селян зерно, призначене для посіву. Повстання перекинулось на інші села Мостівського та Білокуракинського районів Старобільської округи. Одним із центрів протестів стало с. Кругле, з якого 18 лютого похід вирушив

на підтримку сіл Коноплянівки та Дем'янівки. На придушення повстання були кинуті сили каральних органів із сусідніх районів. Заарештовано 75 мешканців повсталих сіл. І вже 12 березня 1930 р. рішенням судової трійки при колегії ГПУ УСРР 11 осіб були засуджені до розстрілу, інші – ув'язнені в концтабори строком на 5–10 років та вислані на Північ.

Слідча справа Козюберди І. Стаінших бо мешканців Старобільської округи, звинувачених в організації антирадянських протестів у лютому 1930 р.

Доповідна записка уповноваженого Р/Д про Круглянське повстання, 20 лютого 1930 р.

Від початку колективізації жителі хуторів Новоселівка та Денисівка Березівського району Одеської округи не визнавали органів радянської влади, чинили впертий опір колективізації, хлібозаготівлям, розпродажу майна

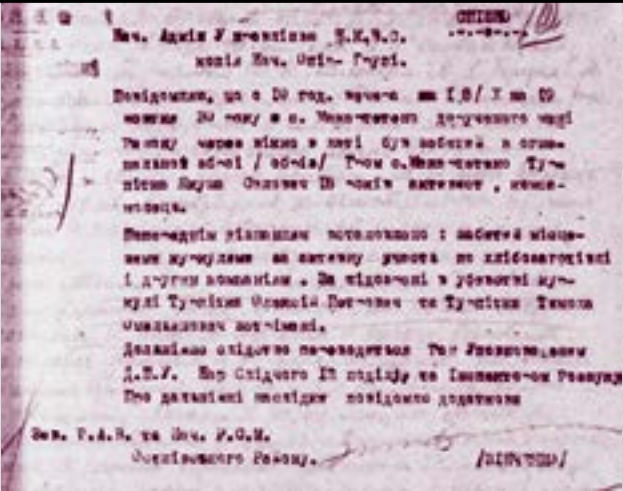
односельців. Коли представники влади з'являлись на хуторах, місцеві жителі об'єднувались вимилами, сапами, камінням і проганяли прибульців. Особливу активність виявляли жінки. Під час придушення протестів

11–12 жовтня 1930 р. для приборкання селян було задіяно, крім міліції, озброєні війська цивільної оборони. За спротив влади трьох мешканців хуторів було розстріляно, 15 – ув'язнено в концтаборах.

Відбитки пальців звинувачених, сторінка із обвинувального висновку та витяг із протоколу засідання трійки ГПУ УСРР у справі мешканців Новоселівки і Денисівки, звинувачених в організації масових протестів, 1930 р.

Термінове повідомлення НКВС про вбивства комсомольця в с. Макартетине.

Учасники підпільної групи в с. Макартетине Осинівського району Луганщини.

Восени 1930 р. в с. Макартетине Осинівського району (тепер Луганська область) діяла підпільна група, що здійснювала терористичні акти щодо представників сільського активу. У листопаді 1930 р. за участь у «контрреволюційному угрупованні» було заарештовано 29 мешканців села.

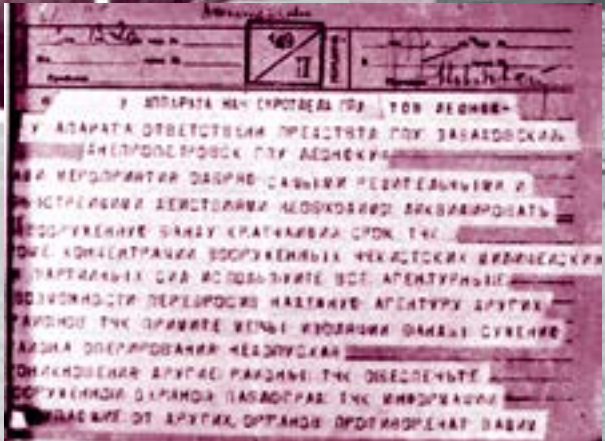
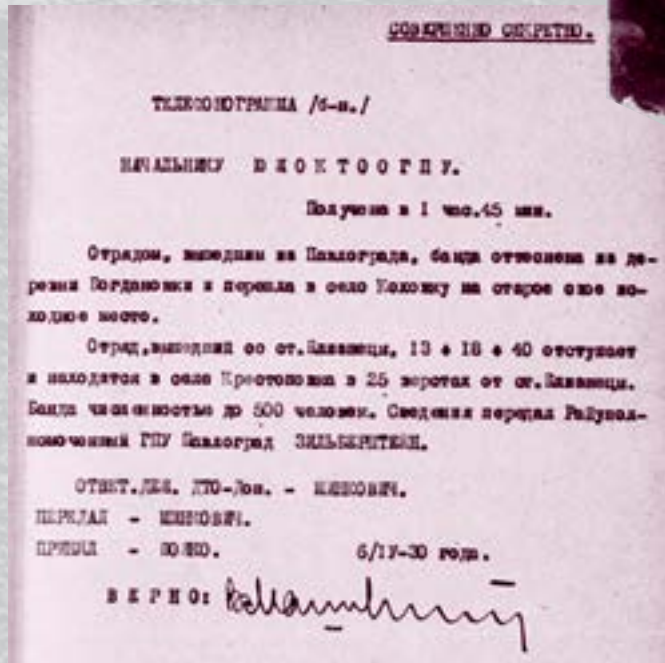
Витяг із протоколу засідання трійки ГПУ УСРР, 7 травня 1931 р.

Павлоградське повстання. 1930 рік

На початку квітня масштабне збройне повстання селян спалахує на Дніпропетровщині. В історію одне з наймасовіших в Україні антиколгоспних повстань увійшло як Павлоградське, за назвою одного з районів Дніпропетровської округи.

У лютому 1930 р. ГПУ у м. Павлоград відкрило підпільну групу, що готувала повстання, та арештувало два десятки її учасників. Після розгрому повстанської організації одному з її керівників, мешканцю с. Богданівка, Кирилу Шопіну вдалося уникнути арешту. Він продовжив підготовку місцевих селян до антирадянського збройного виступу.

Телеграма керівника ГПУ України В. Балицького Дніпропетровському ГПУ вжити «рішучих заходів» для придушення повстання, 6 квітня 1930 р.

Телефонограма Дніпропетровського ГПУ про бої із повстанцями, 6 квітня 1930 р.

СПРАВЕЧКА

15 листов у участника кандидатского выступления и сборника по специальности (Физика в р у б л ях):

1. Основы физики	10
2. Лекции	1
3. Физика	1
4. Задачи	2
5. Труды	2
6. Физика	2
7. Физика	1
8. Избранные	2
9. Петровский	2
10. Сумма лекций	1
11. Петровский	20
12. Физика	40

Лектор, профессор физики

Повстання розпочалося 4 квітня і охопило села й хутори переважно Павлоградського, Близнюківського та Петропавлівського районів. Повстанці громили сільради і колгоспи. За підрахунками ГПУ, від рук повстанців загинули 30 осіб.

За участь у виступі заарештували 210 осіб. 27 повстанців стратили. Більшість отримали терміни ув'язнення у концтаборах від 3 до 10 років.

Повідомлення по прямому проводу Дніпропетровського окружного ГПУ про повстання в Павлоградському районі, 5 квітня 1930 р.

[illegible][illegible]

Виды товаров	Продажи товаров - организаторов банд.						Антиорганизаторы.					
	Всего (за все)	Всего (за все)	Всего (за все)	Всего (за все)	Всего (за все)	Всего (за все)	Всего (за все)	Всего (за все)	Всего (за все)	Всего (за все)	Всего (за все)	
	млн. руб.	млн. руб.	млн. руб.	млн. руб.	млн. руб.	млн. руб.	млн. руб.	млн. руб.	млн. руб.	млн. руб.	млн. руб.	
Всего.....	8	3	2	1	2	-	23	22	5	17	12	
Одежда.....	2	-	1	1	-	-	7	5	7	7	-	
Книжки.....	2	1	1	2	-	-	5	3	5	5	1	
Живот. и Сельхоз.....	1	1	1	1	-	-	5	3	5	1	4	
Прочее.....	1	1	-	-	2	-	7	7	5	5	2	
Всего.....	1	1	2	1	-	-	3	2	3	2	-	
Одежда.....	3	1	2	3	-	-	11	1	2	3	3	
Книжки.....	11	6	8	8	2	3	30	14	15	10	4	
Живот.-Сельхоз.....	10	2	10	5	1	-	30	23	21	16	7	
Всего.....	22	1	20	2	3	3	67	33	31	29	14	

А/ За 10 товаров - 2 вида товаров, 3 - одежды.

В.М. ЗАПОЛНИТЕЛЬ Т.С.С. [подпись]

Большая часть спроектированных им восточных бедняков и сиротников в результате полн. обработки на-под строим освобождается, по основным восточным организа- торам, кулакам, полн.беднякам и антиным участникам восточ- ния - славянским **УНИОН** производится.-

[illegible]

ВИРОК
Ізмен Укрупнений Єдиний державний Реєстр
 20 вересня 2013 року. Підприємство єдиного державного реєстру
 Укрупнений Єдиний державний реєстр в Україні
 Ім'я: АБІ-1000
 Прізвище: Васильченко
 П'ять: 1000
 Адреса: Київська
 Місто: Київ
 Район: Київська
 Код: 01000

Вирок суду, яким 27 учасників повстання було засуджено до розстрілу, а 164 до ув'язнення у концтаборах, травень 1930 р.

Збройні повстання на Чернігівщині 1931 рік

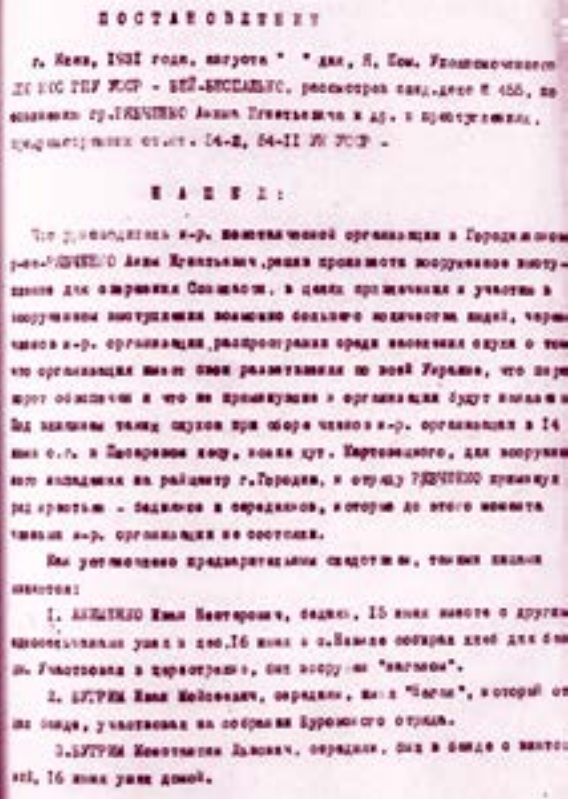
Повстання Якіма Рябенка

Одне з найбільших повстань вибухнуло на Чернігівщині навесні 1931 р. і охопило Городнянський, Ріпкинський, Сновський, Менський та Сосницький райони. Ідейним керівником повсталих був Яким Рябенко. Військове керівництво взяв на себе його брат Трофим, колишній прапорщик царської армії.

Яким Рябенко жив у селі Тупичів Городнянського району. Колишній червоний партизан, він організував комітет бідноти в рідному селі, був головою сільради й начальником повітової міліції. Однак колективізація і масове розкуркулен-

ня відкрили йому очі: він побачив, що «власними руками допомагав одягати московське ярмо на свій народ».

Розуміючи, що влада нищить у першу чергу господаря, Рябенко всіляко допомагає односельцям уникнути розкуркулення, висилки, інших репресій. Він випишує в сільраді відповідні довідки, допомагає втікати з Півночі уже висланим.

Постанова слідчого у справі Я. Рябенка щодо осіб, які приєдналися до повстання, серпень 1931 р.

Витяг із протоколу засідання трійки ГПУ УРСР від 12 березня 1932 р. про засудження Я. Рябенка та інших керівників і активних учасників повстання.

Навколо Якіма збирається чималий гурт, насамперед – міцні господарі Заєць Микола, Філон Андрій, Могилевець Митрофан, багато колишніх «червоних партизанів», чий сподівання на радянську владу розвіялися вщент.

Зі своїми старими і новими друзями Рябенко сходиться на тому, що воював він за землю, а не за колгоспи, що радянська влада пішла хибним шля-

хом, колективізація – гірше кріпацтва, а непосильними податками більшовики просто нахабно і безцеремонно ведуть селянина до загибелі. Вони вирішують: треба об'єднатися, виступати на зборах, змінювати жорстоку політику партії на більш прийнятну для селянина-виробника.

Для придушення повстання влада направляє дивізію внутрішніх військ, розпочинаються арешти. 41-річний Рябенко, згадавши бойову юність, втікає до лісу й укріплюється в урочищі

Замглаї, де на початку 1920-х діяв легендарний загін Галаки. У Писарівському лісі зібралося 300–400 повстанців. Вони намагалися чітко структуруватися за військовим принципом, розбившись на три роти, по 80 осіб у кожній, і взводи, організували кавалерійський загін із 35 осіб.

Бої між повстанцями і карателями тривали близько трьох тижнів. 16–17 червня 1931 р. повстанці нападають на лісництво, винокурний та лісопильний заводи, здобувши зброю та коней. Зачіпають і дослідну станцію Замглаївської торфорозробки та її міліцейський пост, ранять голову Солонівської сільради, планують захопити тюрму в м. Городні.

Вирішальний бій із каральними загонами із Городні відбувся 28 червня 1931 р. Погано організованим, здебільшого недосвідченим людям з берданками, обрізами та наганам було важко встояти проти міліцейських кулеметів, та сутичка тривала більше двох годин. Я. Рябенко був тяжко поранений і потрапив у полон, селяни розбіглися.

Дещо пізніше у с. Бурівці Ступак Яків і Бургим Яків збирають навколо себе 50 осіб, однак їх теж розпорошує міліція. Органи вилучають 62 одиниці вогнепальної зброї та півтори сотні патронів. Невдовзі сам Я. Рябенко та ще 17 повстанців засуджені до розстрілу, кілька десятків відправлені у концтабори і заслання. Загалом було засуджено 174 жителі Чернігівщини.

Протокол допиту Д. Найдю, одного із селян, арештованих за участь у повстанні Я. Рябенка. Його «вину» слідчі ГПУ довести не змогли.

«Партія Вільного козацтва»
на Корюківщині

У серпні 1931 р. в селах Корюківського та Менського районів Чернігівської області виникла повстанська організація «Партія Вільне козацтво», яка охоплювала біля 200 учасників.

Отаман – Мосол Степан, начальник штабу – Заборовський Іван. В організації виокремився бойовий загін чисельністю 30 осіб. Вони мали на озброєнні гвинтівки російського й іноземного виробництва, мисливські рушниці, обрізи, револьвери, гранати й шаблі.

На підпільних зборах розробили програму організації., основні положення якої такі:

- проголошення єдиної, неподільної, самостійної України;
- незалежна праця й вільна торгівля;
- зрівняння в правах усіх селян і робітників;
- скасування хлібозаготівель;
- повернення землі розкуркуленим;
- створення державного апарату за зразком Запорізької Січі.

Готувалось загальне повстання для захоплення влади на території Корюківського,

Сновського, Менського й Березнянського районів, де існували повстанські осередки.

23 вересня 1931 р. на засіданні Сахутівської сільської ради С. Скрипка за дорученням керівників організації повстанців назвав себе представником від тисячі вільних козаків і закликав боротися проти господарсько-політичних кампаній на селі. Він заявив, що на боротьбу з більшовиками вже організовано мільйони людей.

Тоді ж, у вересні 1931 р., у с. Олександрівка Корюківського району повстанці розгромили сільську раду, колгоспні ремонтні майстерні. Повстанці також нападали на окремих радянських активістів.

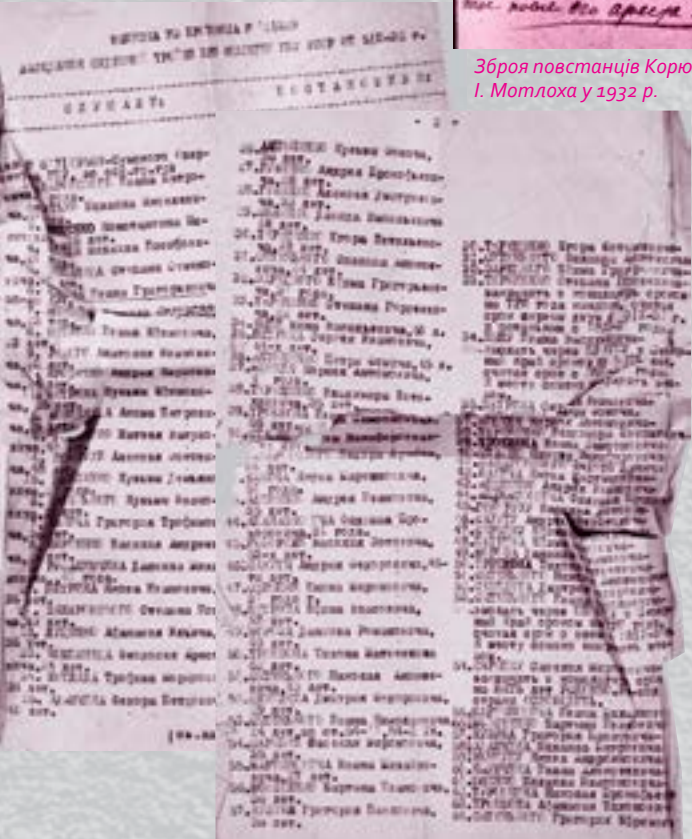
Учасники організації поширювали відозви від імені «Партії Вільного Козацтва», яка «розбиває кайдани неправди і владу, котра прирікає людей на голодну смерть».

Іван Мотлох

Зброя повстанців Корюківщини, вилучена в І. Мотлоха у 1932 р.

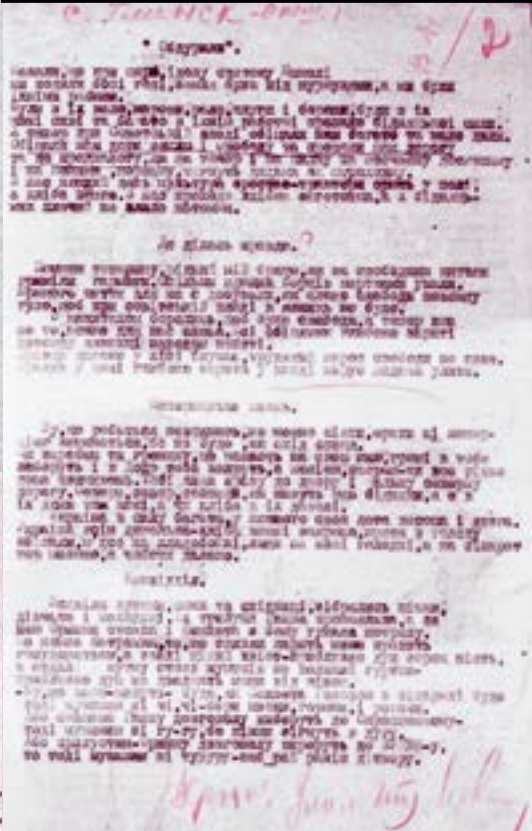
Витяг із протоколу засідання трійки ГПУ УРСР від 5 лютого 1932 р. про засудження керівників і активних учасників повстання «Партії вільного козацтва» у Корюківському та Менському районах (тепер Чернігівська обл.).

Чорновики відозв повстанців, які були вилучені в одного із керівників повстання – Ксенофонта Шаша.

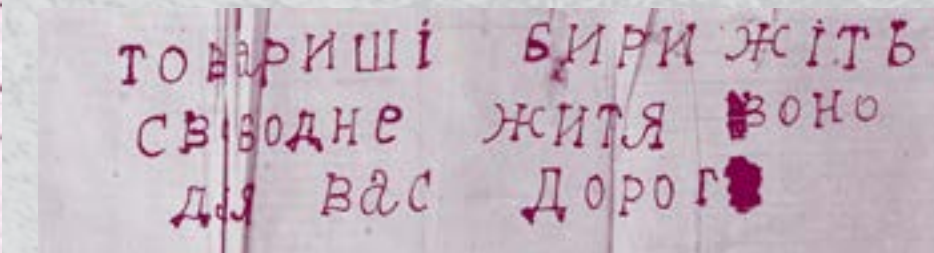

Та владі вдалося у 1931 р. поновити показники колективізації березня 1930 р. Станом на жовтень 1931 р. було успішньо 68% селянських господарств та 72% орної землі.

Одночасно знищено найкращі селянські господарства, які були визначені як куркульські. Значну частину «розкуркулених» депортували на Північ, Урал та Сибір, де багатьох із них чекала смерть. За даними Управління народногосподарського обліку УСРР, до середини 30-х років за межі України вивезено близько 285 тис. сімей чисельністю майже 1 млн осіб.

Обвинувачувальний висновок та листівка із справи Захара Гармаша, який виготовив і розповсюдив в м.м. Глинську та Опішній Полтавської округи антирадянські листівки, січень 1931 р.

Федір Ключало із с. Варварівка Рубіжанського району (тепер Луганська обл.), засуджений за замах на секретаря комсомольського осередку, що розкуркулював селян.

Похорони активіста в с. Сергіївка. Донецька обл. Поч. 1930-х рр.

Результатом колективізації та надмірного вилучення збіжжя стала загроза голоду, яка почала відчуватись в Україні уже восени 1931 р. Навесні 1932 р. склалася критична ситуація, коли внаслідок голоду загинуло понад 100 тис. українців. Масову загибель людей можна було зупинити, кардинально переглянувши надмірні плани хлібозаготівель, оголосивши голодуючі райони зонами гуманітарного лиха і надавши їм допомогу. Але комуністичний режим не бажав цього, навпаки, взявся до «остаточного вирішення» українського питання.

Розкуркулену сім'ю виганяють із хати, с. Удачне на Донеччині. Поч. 1930-х рр.

Довідка Особливого відділу ОГПУ про підсумки виселення куркулів по Українській СРР у 1930—1931 роках, липень 1931 р.

1. За даними ГПУ УСРР, на 1 травня 1930 налічувалось:

Індивідуальних селянських господарств	5 140 000
з них куркульських господарств	134 694
Репресовано органами ОГПУ	21 769
Репресовано нарсудами	8 906
Виселено в 1930 і 1931 рр.	63 734
Втекло куркулів	23 023
Залишилися куркульських господарств	17 262 з них:
а) мають працездатних чоловіків	6 905
б) не мають працездатних чоловіків	10 357
в) осіли в колгоспах	3 696
г) те ж в радгоспах	1 060
д) проникли на промисловість	9 285

Розвалена хата «куркуля», с. Удачне на Донеччині. Поч. 1930-х рр.

Вбивство голодом. Перший етап

У липні-серпні 1932 р. Україні нав'язали наперед нереальні до виконання плани хлібозаготівель. Низові ланки місцевого державно-партійного апарату безрезультатно намагалися опиратися.

Тим самим Сталін із оточенням розпочали здійснення свого геноцидного плану у рамках загальносоюзної хлібозаготівельної кампанії. Перший етап запланованого вбивства голодом мав на меті не лише вилучити максимально можливу кількість запасів, але і підготувати ґрунт для звинувачень українців у саботажі й контрреволюційності.

В українські села відряджаються партійні активісти – уповноважені з проведення хлібозаготівель – та формуються «буксирні бригади» для обшуків і конфіскацій харчів.

Наприкінці жовтня в Україну направлена спеціальна комісія на чолі з керівником сталінського уряду – В. Молотовим, яка повинна була забезпечити здійснення геноциду.

37

не тільки гнів до держави і пор
товою авіацією і все це можна
істині з жартами розділяти з усім
а ми істині не шукаємо. За ду
ма будуть ми бачити що можна
в процесі не збудити нас сьогодні
ми радіємо що Радніска Влади
кається нам закінчити існуюче
нас збудити судилою замість
гніву але збудили тільки вати
ків царі. Ми віримо що
Радніска Влади нам допоможе
і інакше ніж від сьогоднішнього
прийматиме гнів і виступи Миколи

Лист учнів Печерської школи Брацлавського району (тепер Вінницька обл.) керівництву УСРР про голодування, 1 листопада 1931 р.

Копія листа до газети «Радянське село» із с. Людовці Жмеринського району Вінничини про реальну ситуацію в селі, 1931 р.

*П'ята бригада колгоспу ім. Петровського ви-
ходить на роботу, с. Брашенки Потіївського
району Житомирської обл., 1930-і рр.*

Таємна інструкція про запровадження режиму «чорних дощок» в українських селах, затверджена постановою РНК УСРР 20 листопада 1932 р.

36

Відібране у селян збіжжя. с. Удачне Гришинського району Донецької обл., 1932 р.

Станіслав Реденс, голова ГПУ УСРР, організатор геноциду

Голова РНК СРСР В'ячеслав Молотов, організатор геноциду

Із листа Й. Сталіна до Л. Кагановича, 11 серпня 1932 р.

«Найголовніше зараз Україна. Справи на Україні геть кепські. Погано по партійній лінії. Кажуть, що в двох областях України (здається, у Київській та Дніпропетровській) близько 5-ти райкомів висловились проти плану хлібозаготівель, визнавши його нереальним. В інших райкомах справа, як стверджують, не краще. На що це схоже? Це не партія, а парламент, карикатура на парламент.

...Якщо не візьмемося просто зараз за виправлення становища в Україні, Україну можемо втратити. Майте на увазі, що Пілудський не дрімає, і його агентура в Україні у багато разів сильніше, ніж думає Реденс чи Косіор. Майте також на увазі, що в Українській компартії (500 тисяч членів, хе-хе) перебуває чимало (так, чимало!) гнилих елементів, свідомих і несвідомих петлюрівців, зрештою — прямих агентів Пілудського. Щойно справи погіршаться, ці елементи не забаряться відкрити фронт усередині (і поза) партією, проти партії. Найгірше це те, що українська верхівка не бачить цих небезпек. Так далі тривати не може».

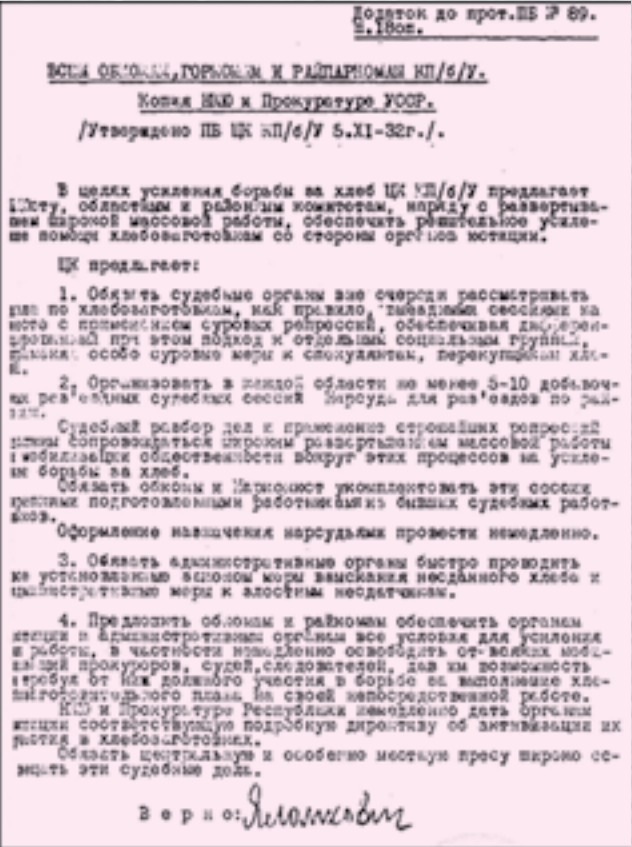
5 листопада В. Молотов і секретар ЦК КП(б)У М. Хатаєвич надіслали обкомам директиву, вимагаючи від них негайних і рішучих дій «з обов'язковим і швидким здійсненням репресій і нещадною розprawою із злочинними елементами в правліннях колгоспів». Кількість арештів за хлібозаготівельними справами в листопаді 1932 р. стрімко зростає.

18 листопада 1932 р. в Україні за рішенням ЦК КП(б)У, прийнятим за вказівкою В. Молотова, запроваджуються режим «чорних дощок» та натуральні штрафи – вилучення продовольства і худоби в господарствах, що «заборгували» за нереальними планами хлібозаготівель.

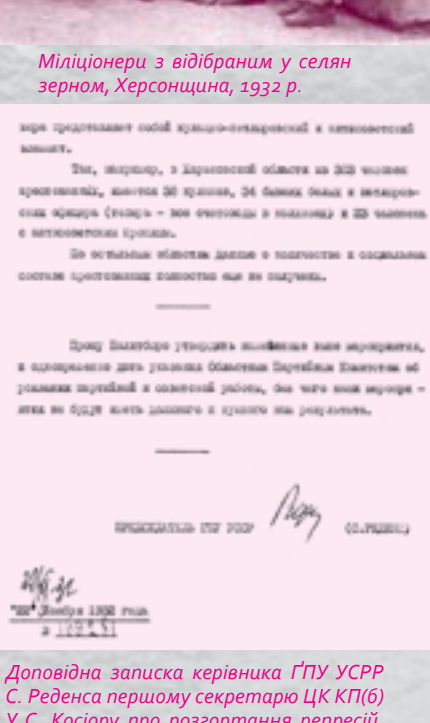
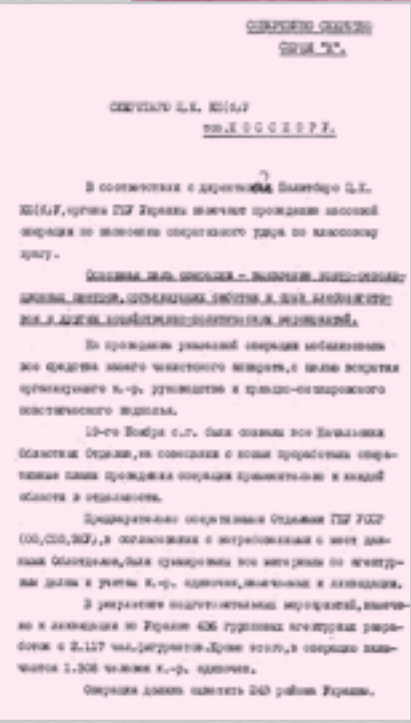

Постанова про охорону соціалістичної власності 7 серпня 1932 р. – сумнозвісний «Закон про п'ять колосків» – в газеті «Известия».

У другій половині листопада влада розробляє спеціальну таємну операцію зі знешкодження всіх, хто міг би чинити опір повному вилученню хліба. 18 листопада 1932 р. Політбюро ЦК видає таємну директиву щодо розробки спеціального плану ліквідації «кулацьких і пелюрівських гнізд», а вже 22 листопада голова ГПУ С. Реденс просить С. Косіора затвердити план операції «з нанесення оперативного удару по класовому ворогу», яка охоплювала 243 райони України.

Міліціонери з відібраним у селян зерном, Херсонщина, 1932 р.

Відправка хліба на заготівельний пункт із колгоспу «Червоний степ» Балаклівського району, Харківщина, 1932 р.

О П Р А В К А

1. Всего на Август-Сентябрь органами ГПУ привлечено к ответственности, в связи с хлебозаготовками - 21.157 человек, из них:

В августе привлечено	= 1.451 чел.
в октябре	= 1.858
в декабре	= 1.858
в январе	= 14.000

2. Из означенных числа преступлений особо тяжких привлечено к ответственности следующим образом:

За хищение, работорговлю и утажку хлеба.....	= 6.040 чел.
За агитацию против хлебозаготовок.....	= 6.409
За спекуляцию хлебом.....	= 3.713
За сопротивление властям.....	= 3.006
За террор и шантаж.....	= 461
За кражу и хищение зерна.....	= 390
Смертных приговоров дано не получено.....	= 1.384

3. Из означенных областей органами ГПУ, в связи с хлебозаготовками привлечено:

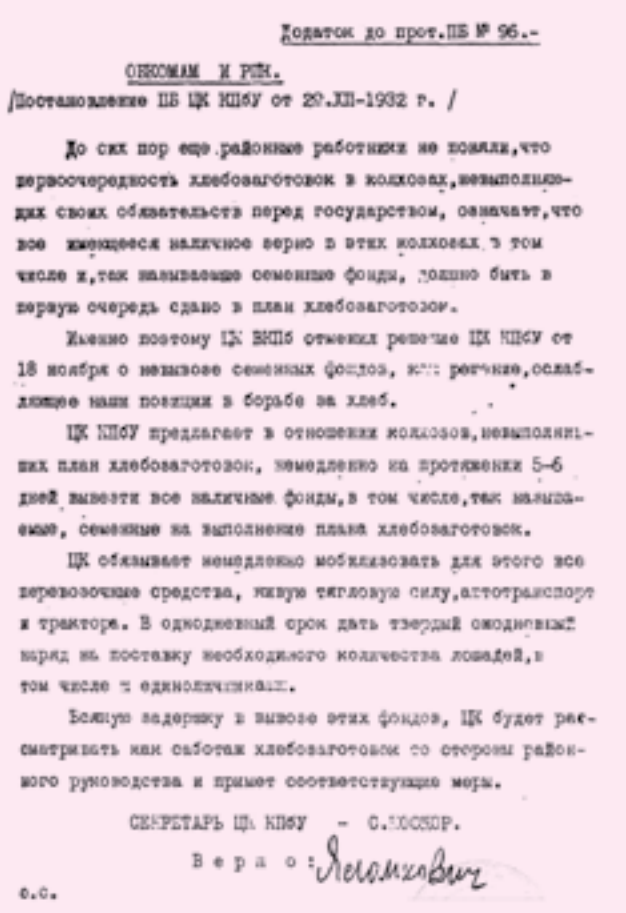
	Всего.	Август-Сентябрь	Декабрь.
Суммарная область	4873	1648	3125
Число	4340	1200	3140

Довідка ГПУ УСРР про репресії у зв'язку із хлібо-заготівлями у серпні-листопаді 1932 р.

«Червона мітла» – колгоспні активісти, Сумщина, 1932 р.

Вбивство голодом. Другий етап

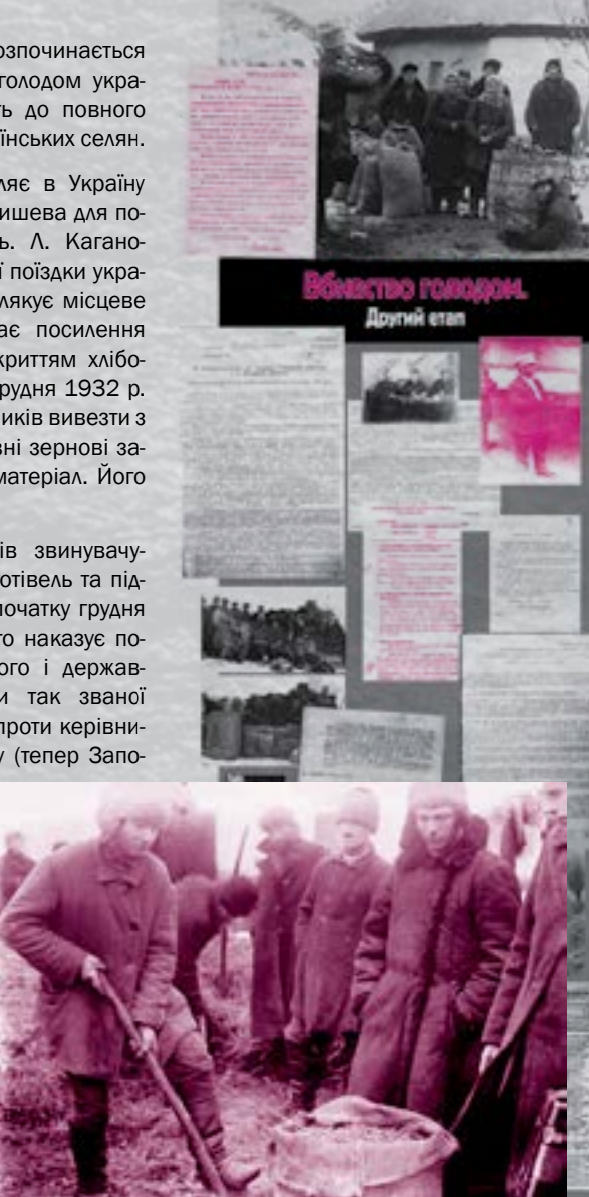
Постанова Політбюро ЦК КП(б)У про вивезення всіх наявних запасів з українських колгоспів, ухвалена 29 грудня 1932 р. під тиском Л. Кагановича.

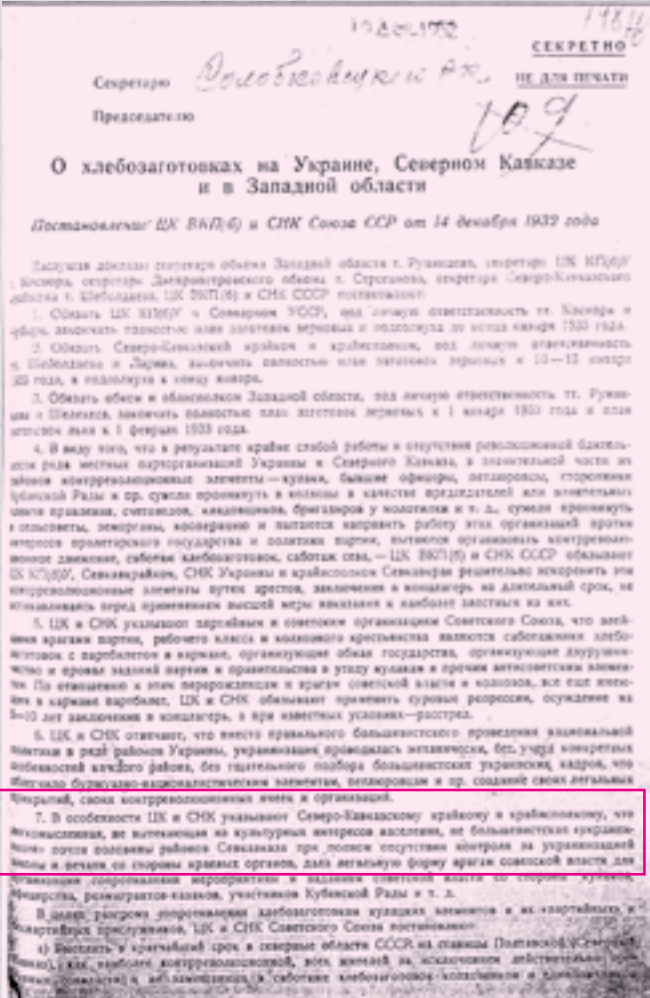
У грудні 1932 р. розпочинається другий етап вбивства голодом українців. Влада переходить до повного вилучення харчів у українських селян.

ЦК ВКП(б) направляє в Україну Л. Кагановича і П. Постишева для посилення хлібозаготівель. Л. Каганович під час інспекційної поїздки українськими областями залякує місцеве керівництво та вимагає посилення репресій. Він, під прикриттям хлібозаготівель, наприкінці грудня 1932 р. змушує місцевих керівників вивезти з українських сіл усі наявні зернові запаси, навіть посівний матеріал. Його наказ виконано.

Одночасно українців звинувачують у саботажі хлібозаготівель та підготовці повстання. На початку грудня 1932 р. Сталін особисто наказує поширити серед партійного і державного активу матеріали так званої «Оріхівської справи» – проти керівників Оріхівського району (тепер Запорізька область), яких було засуджено за саботаж хлібозаготівель. Наприкінці місяця з'являється доповідна записка В. Балицького про нібито підготовку навесні 1933 р. повстання в Україні.

Пошук хліба в одному із сіл Гришинського району Донецької обл., 1932 р.

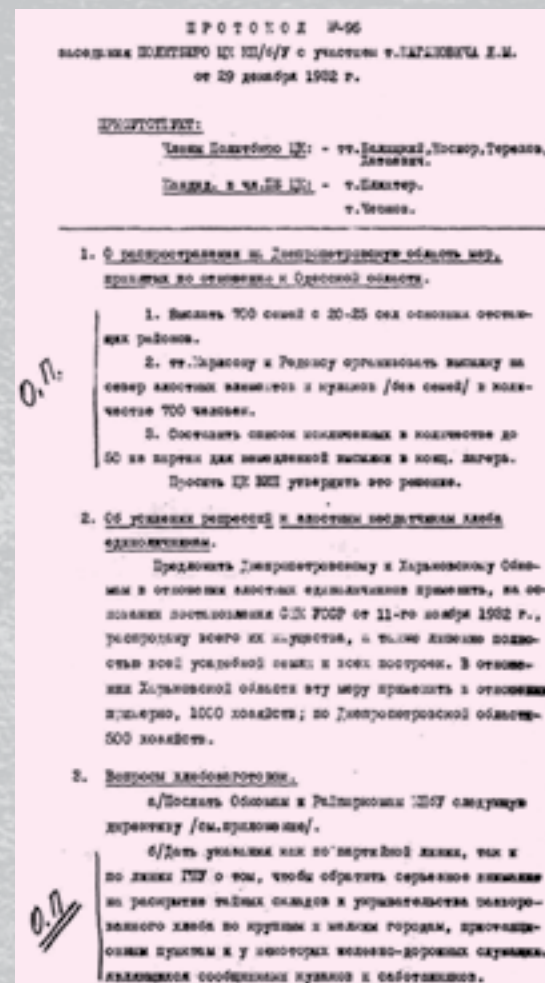
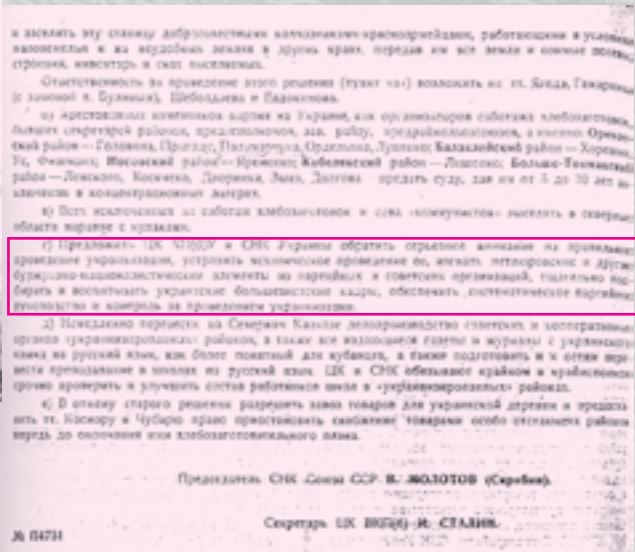
Постанова ЦК ВКП(б) і РНК СРСР від 14 грудня 1932 р., якою для посилення хлібозаготівель припинялась українізація. Даний документ є підтвердженням антиукраїнського спрямування Голодомору.

14 грудня 1932 р. ЦК ВКП(б) і РНК СРСР ухвалюють таємну Постанову «Про хлібозаготівлю на Україні, Північному Кавказі і в Західній області». Насправді вона передбачає ліквідацію українських шкіл на Кубані й масове переслідування української інтелігенції. Зміст цієї ухвали є переконливим підтвердженням того, що метою штучно організованого голоду було руйнування української національної ідентичності й винищення українців як нації.

1 січня 1933 р. постановою ВКП(б) про застосування найжорстокіших репресій до тих, хто не здасть хліба, українцям був оголошений ультиматум. Згідно з ним комуністичний режим завдав останнього удару по українському селу. У січні 1933 р. під час масових обшуків українські селяни було позбавлені останніх залишків їжі. Їх приречено на голодну смерть.

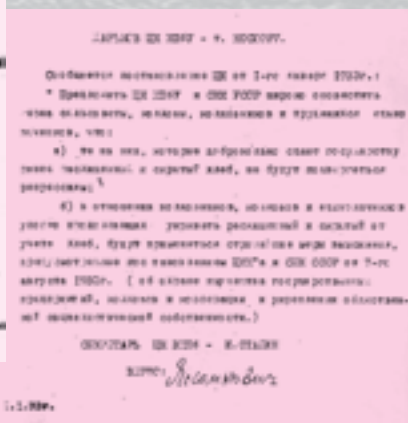
Секретар ЦК ВКП(б) Л. Каганович, організатор геноциду.

Протокол засідання Політбюро ЦК КП(б)У за участю Л. Кагановича про посилення репресій до українських селян, 29 грудня 1932 р.

Один із організаторів Великого Голоду – секретар ЦК КП(б)У Станіслав Косіор

Телеграма Й. Сталіна із постановою ВКП(б) від 1 січня 1933 р., з погрозами застосувати до українських селян найжорстокіші репресії за виявлений у них хліб.

Уповноважений Арбузинського РПК Гєков і його бригада під час хлібозаготівель в с. Ново-Красне Арбузинського району (тепер Миколаївська обл.), листопад – грудень 1932 р.

45

Вбивство голодом. Третій етап

Наприкінці січня 1933 р. організатори геноциду перейшли до реалізації фінального етапу свого плану. Головними завданнями були: 1) добити непокірних; 2) забезпечити весняну посівну; 3) замести сліди злочинів.

Ці завдання покладені на П. Постишева, якого 24 січня 1933 р. призначено фактичним керівником УСРР на посаді другого секретаря ЦК КП(б)У.

22 січня 1933 р. директивою Й. Сталіна було заборонено виїзд селян з території УСРР і Кубані в інші місцевості Радянського Союзу. Українським селянам припинили продавати квитки на залізничний і водний транспорт. Підрозділи ГПУ заблокували дороги. Тих, хто встиг виїхати, заарештовували та повертали назад. Тільки за перші півтора місяці дії цієї директиви затримано майже 220 тисяч селян. З них понад 186 тисяч силовіць повернувши у села, де вони були приречені на голодну смерть. Пізніше заблокували дороги до міст, щоб не пустити до них тих, хто голодує.

Ультиматум П. Постишева головам сільрад щодо посилення хлібозаготівель, липень 1933 р.

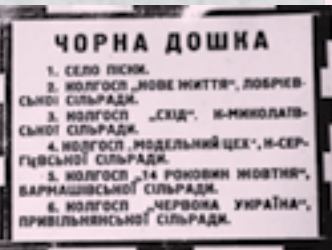
Організатори геноциду Л. Казанович, Й. Сталін, П. Постишев у січні 1934 р.

1933/17.07.01
Відомості про кількість селян, які вийшли з села, де відбувся голод, до міст, де вони були приречені на голодну смерть. Пізніше заблокували дороги до міст, щоб не пустити до них тих, хто голодує.

Уповноважені з хлібозаготівель у с. Ново-Красне Арбузинського району.

В КОЛГОСПАХ ЧОРНОТ ДОШКИ

1. Провести інспекцію, державну порцію, вивести в місто, в тому числі сирени, що вивести до тих місць, що повинні виконувати хлібозаготівлю.

2. Наказати державі на певні заходи, які повинні бути виконані в колгоспах.

3. Провести інспекцію, державну порцію, вивести в місто, в тому числі сирени, що вивести до тих місць, що повинні виконувати хлібозаготівлю.

4. За забезпечення та забезпечення державної порції, хлібозаготівлі, фінансу колгоспів, в тому числі сирени, що вивести до тих місць, що повинні виконувати хлібозаготівлю.

5. Забезпечення колгоспів, що повинні виконувати хлібозаготівлю, в тому числі сирени, що вивести до тих місць, що повинні виконувати хлібозаготівлю.

Чорні дошки Дніпропетровщини в газеті «Зоря», 1 січня 1933 р.

1. Провести інспекцію, державну порцію, вивести в місто, в тому числі сирени, що вивести до тих місць, що повинні виконувати хлібозаготівлю.

2. Наказати державі на певні заходи, які повинні бути виконані в колгоспах.

3. Провести інспекцію, державну порцію, вивести в місто, в тому числі сирени, що вивести до тих місць, що повинні виконувати хлібозаготівлю.

4. За забезпечення та забезпечення державної порції, хлібозаготівлі, фінансу колгоспів, в тому числі сирени, що вивести до тих місць, що повинні виконувати хлібозаготівлю.

5. Забезпечення колгоспів, що повинні виконувати хлібозаготівлю, в тому числі сирени, що вивести до тих місць, що повинні виконувати хлібозаготівлю.

Рішення Харківського обкому КП(б)У від 26 листопада 1932 р. про вилучення хліба в колгоспах і в селян, що виконали річний план хлібозаготівель. Яскравий приклад зумисного характеру Голодомору.

Лист т. Постишева до голів сільрад.

Дорогі товариші!

На вас покладено відповідальність за збирання хліба в одноосібному секторі й за залуч хліба одноосібниками державі.

Виконання липневого плану хлібодачі державі по одноосібному сектору, через вашу бездіяльність, є під загрозою зриву.

За законом про хлібодачу ви зобов'язані одноосібно господарства, які не виконали своїх зобов'язань у збиранні зерна державі на визначений строк по місцях, судити за 61 арт. кримінального кодексу.

Але ж ви думаєте залишити осторонь. Нічого схожого. Вас будуть карати за бездіяльність. Ви створили л'їтнізирки, десятнізирки, андаліли вивозованих і плюнули на них, замість стояти й переаріати, як вони працюють.

Погано працюєте, формально ставитесь до справи. Будете ви відповідати передусім за провал липневого плану хлібодачі по одноосібному сектору.

Пропоную вам найпізніше 5-7 серпня закінчити липневий план хлібодачі державі по одноосібному сектору, інакше застосуємо 61 арт. до одноосібників, які не виконали плану. Каратимемо й вас безумовно.

Привіт!

П. Постишев.

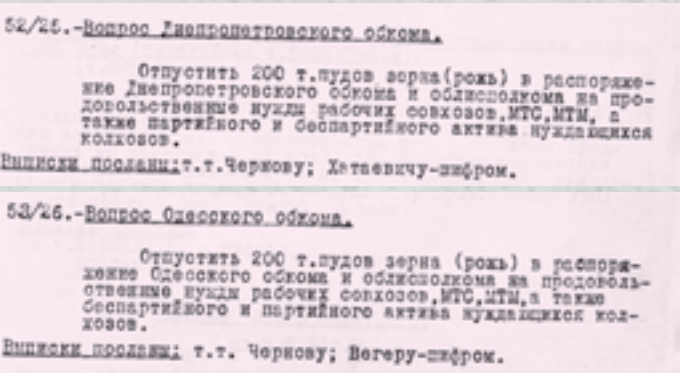
30 липня 1933 р.

Відомості Харківського обкому КП(б)У.

Лист секретаря Рубіжанського РПК про виключення з партії і звільнення з посади помічника прокурора району Яличевої за розмови про голод, березень 1933 р. Приклад реакції режиму на поширення правди про Голодомор.

Із лютого 1933 р. Україні починають виділяти допомогу — вибірково і недостатню. Вона спрямована не на подолання голоду і порятунк українців, а на забезпечення виробничих потреб у ході посівних і збиральних кампаній. У першу чергу допомога призначалася партійному та комсомольському керівництву, активістам. Якщо продовольство надходило до села, його використовували лише для громадського харчування тільки тих колгоспників, котрі ви-

М. Скрипник, нарком освіти УСРР. У 1933 р. у рамках антиукраїнської кампанії, розпочатої П. Постишевим, вину в усіх проблемах приписували «контрреволюційній» діяльності українських націоналістів, що гуртувалися навколо М. Скрипника. Його звільнили з посади, почали цькувати у пресі. Не бачачи іншого виходу, Скрипник вчинив самогубство у липні 1933 р.

Витяги із Постанови Політбюро ВКП(б) про надання допомоги окремим областям України, 6 лютого 1933 р. Спеціально підкреслено, що допомога призначається для партійних і безпартійних активістів колгоспів.

Представник Харківського райкому партії дає консультацію з питань підготовки до чистки партії, м. Харків, 1933 р.

Співробітники Кіотопського ГПУ, 1933 р.

ходили на роботу. Знесилені, старі, а також селяни-одноосібники не отримували допомоги. Відповідно, смертність серед українських селян невпинно зростала.

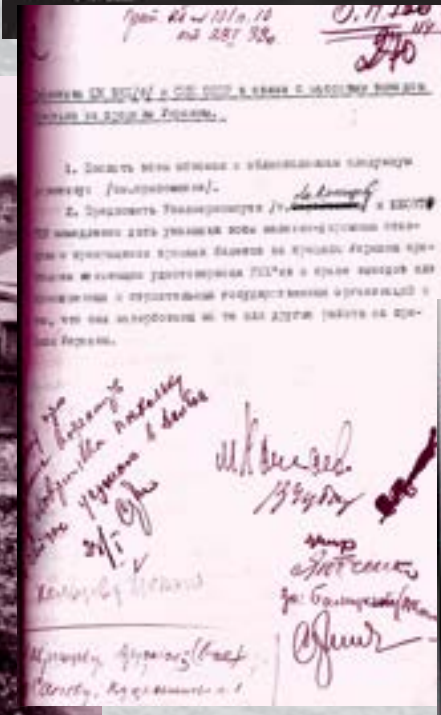
Режим усіма силами намагається применшити масштаби голоду, називаючи його «продовольчими труднощами». Влада категорично не допускає поширення інформації про опухання і масову смертність в українських селах і містах.

З другої половини 1933 р. у вимерлі з голоду села України починають переселяти колгоспників із російських областей і Білорусі.

Одночасно режим намагається приховати масштаби свого злочину. Книги реєстрації смертей за 1933 р. вилучають із сільрад.

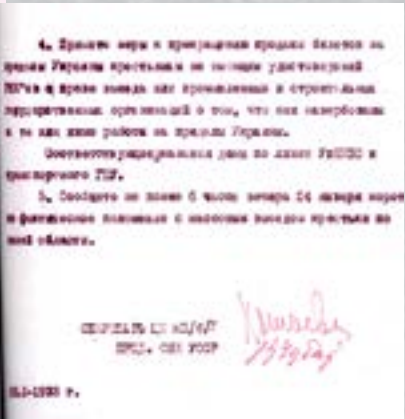
У 1933 р. П. Постишев проводить масштабну кампанію «очищення» України від «петлюрівців» і «українських націоналістів», яка є складовою плану винищення української нації. Тогочасний розмах політичних репресій в Україні порівняний з Великим терором 1937-1938 рр. За офіційними даними, в Україні у 1933 р. було арештовано більше людей, ніж у 1938 р. Тож у січні 1934 р. П. Постишев звітував, що «минулий рік став роком розгрому націоналістичної контрреволюції».

Околиця м. Харкова, 1933 р.

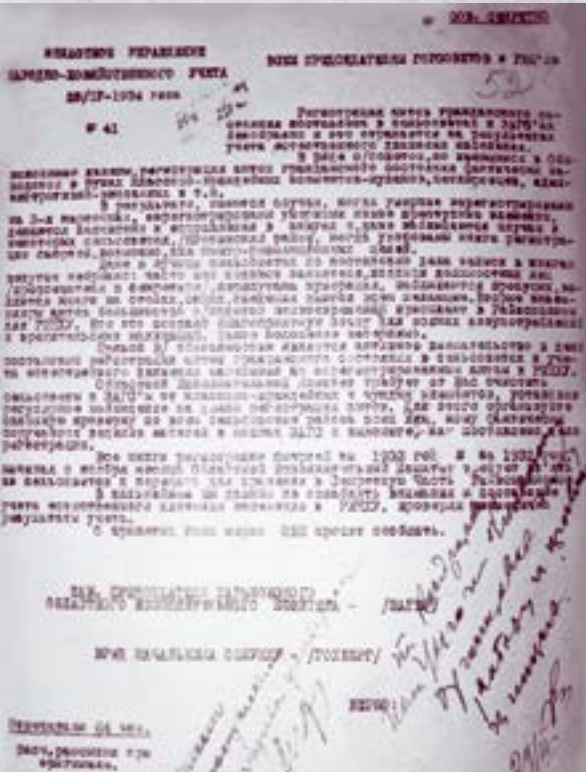
Результат комуністичної соціальної інженерії. Доля однієї із сімей України у 1933 р.

Директива ЦК ВКП(б) і РНК СРСР про заборону виїзду селян з України 23 січня 1933 р., якою українців позбавляли можливості порятунку в неохоплених голодом регіонах імперії.

Сталінська пропаганда і реальність

Таємне розпорядження Харківського обласного управління НГО про вилучення книг реєстрації смертності за листопад 1933 – грудень 1933 рр. із сіл'рад.

Харківщина, 1933 р.

Голодні селяни залишають село заради пошуку їжі в місті, 1933 р.

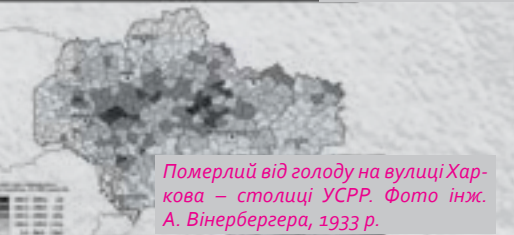

Телеграма про відправку переселенців із Центрально-Чорноземної області у вимерлі українські села, грудень 1933 р.

Жнива геноциду

Вимерле з голоду село на Харківщині, 1933 р.

Померлий від голоду на вулиці Харкова – столиці УСРР. Фото інж. А. Вінербергера, 1933 р.

Голодомор забрав мільйони людських життів. На жаль, страшні обставини злочину унеможливають встановлення точної кількості смертей невинних людей і вичерпного поіменного списку жертв.

Для України 1933 р. став часом національної катастрофи, наслідки якої відчуваємо донині.

Наслідком злочину геноциду, окрім фізичного вбивства мільйонів людей, стало руйнування традиційного українського устрою життя.

Голод став зброєю масового біологічного знищення українців, на довгі десятиліття порушив наш природний генетичний фонд, призвів до морально-психологічних змін у свідомості нації.

Внаслідок геноциду українське суспільство, за висновком Дж. Мейса, стало і значною мірою залишається травмованим постгеноцидним суспільством.

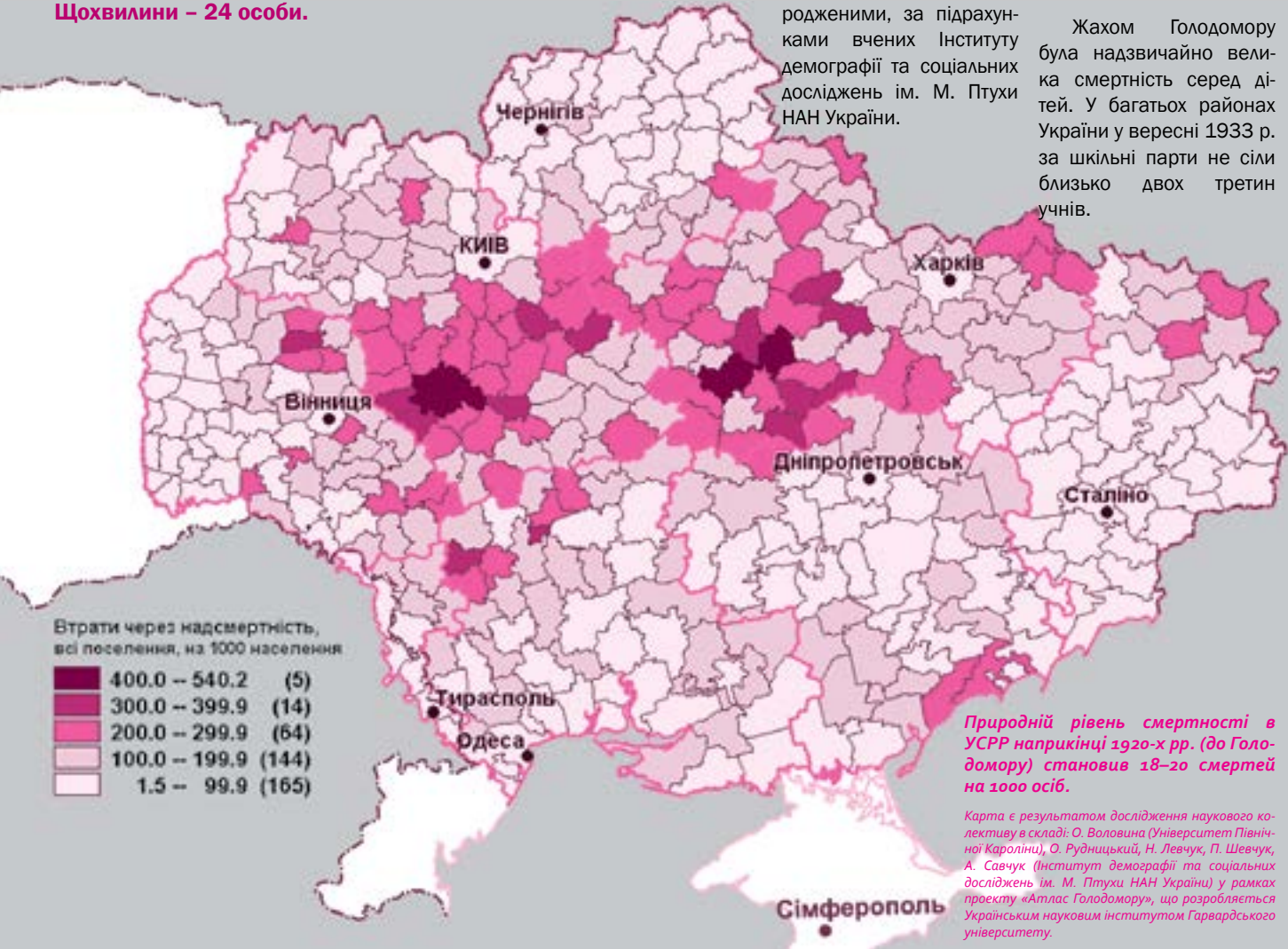

Околиця м. Харкова у 1933 р.

У червні 1933 року в УСРР помирили:

- Щодоби – 34170 осіб;
- Щогодини – 1420 осіб;
- Щохвилини – 24 особи.

Природний рівень смертності в УСРР наприкінці 1920-х рр. (до Голодомору) становив 18–20 смертей на 1000 осіб.

Карта є результатом дослідження наукового колективу в складі: О. Воловина (Університет Північної Кароліни), О. Рудницький, Н. Левчук, П. Шевчук, А. Савчук (Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. Птухи НАН України) у рамках проекту «Атлас Голодомору», що розробляється Українським науковим інститутом Гарвардського університету.

Втрати населення України внаслідок Голодомору становлять 4,5 млн осіб, зокрема 3,9 млн осіб через надсмертність та 0,6 млн втрат ненародженими, за підрахунками вчених Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. Птухи НАН України.

Найбільш масова смертність в Україні припадає на середину лютого – липень 1933 р. За цей час померли понад 3,2 млн осіб. Жахом Голодомору була надзвичайно велика смертність серед дітей. У багатьох районах України у вересні 1933 р. за шкільні парти не сіли близько двох третин учнів.

Запис акту про смерть 19-річного Андрія Остапенка у травні 1933 р., із зазначенням причини смерті – «українець».

Актовий документ, що є записом про смерть. Включає такі дані:

- Прийнято померлого: **Остапенко Андрій**
- Діагноз: **Сильная истощенность**
- Починає: **19.05.33**
- Вік: **19 років**
- Місце проживання: **с. Леб'язжого**
- Причина смерті: **Українець**
- Місце поховання: **с. Леб'язжого**
- Підписи: **Батурин** (свідок), **Костянтин** (померлий)

Померлі від голоду на вулицях Харкова – столиці УСРР. Фото інж. А. Вінербергера, 1933 р.

Могила Костянтина Боканя. Напис на могилі: «Помер 30 червня 1933 р. в полі від непосильної праці в колгоспі і недоїдання». Фото батька Костянтина М. Боканя, м. Батурин.

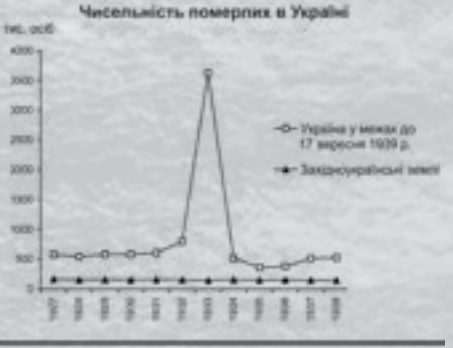
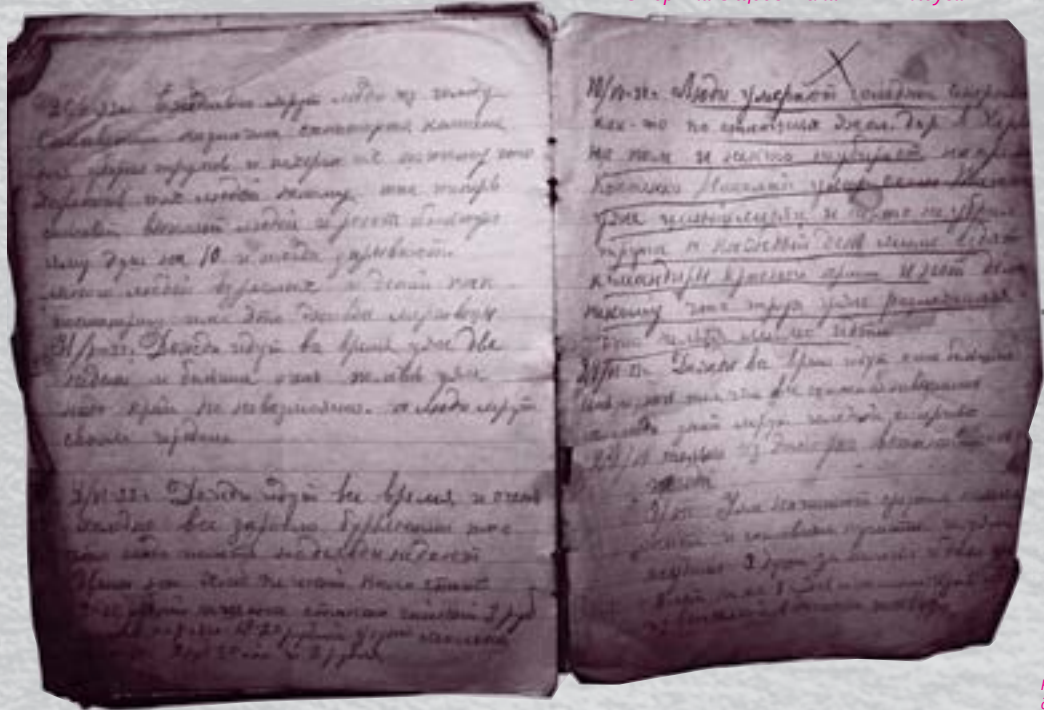

Із щоденника жителя с. Леб'язжого Чугувського району Харківської області Н. М. Білоуса

«20/V-33 р.
Щодня мруть люди з голоду. Сільрадою призначена санітарна комісія для прибирання трупів і поховану їх, тому що ховати тих людей нема кому, так тепер сільрада виганяє людей і риють велику яму душ на 10 і тоді заривають. Багато людей дорослих і дітей, як подивися, так це живі мерці...

10/VI-33 р.
Люди помирають голодною смертю як от по станціях зал. дор. в Харкові на поле і ніхто не прибирає. Наприклад Костенко Микола помер близько Таганки вже цілий місяць і ніхто не прибрав трупа а кожен день повз їздять командири Червоної армії. І немає діла нікому що труп вже розклався що не можна повз йти».

Сторінка із щоденника Н. М. Білоуса.

Розрахунки Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України

Протести 1932—1933 років

Хлібозаготівельна кампанія 1931 р. та голод, який охопив Україну навесні 1932 р., загострив антикомуністичні настрої в українському суспільстві.

Протести в Україні набувають масового характеру. Лише за перші 7 місяців 1932 р. органи ГПУ зафіксували в УСРР понад 900 масових протестних виступів, що становить понад 56% усіх антивладних виступів в СРСР за цей час.

У першій половині 1932 р. з колгоспів в Україні вийшли 41 200 селянських господарств.

Доведені влітку 1932 р. нові нереальні плани хлібозаготівель викликали обурення селян і в нижчій ланці влади. Непоодинокими були випадки неприйняття цих планів, відмови від них.

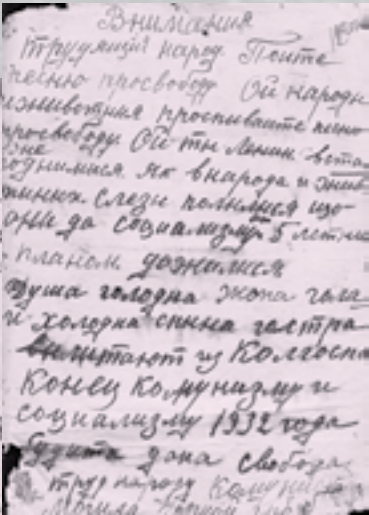
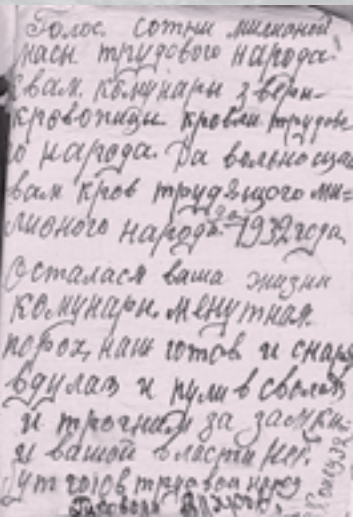
Лист Волочиського прикордонного загону секретарям райкомів КП(б)У про загрози нападів голодуючих селян на пристанційні зернові склади, червень 1932 р.

Євгенія Макасеєва

Листівка і газета, які створили і поширювали Мохленко Катерина, Наумова Тетяна та Макасеєва Євгенія в с. Бармашеве Баштанського району (тепер Миколаївська обл.), липень 1932 р.

Листівки проти радянської влади та фото її автора Кирпиченка Я. Т. із архівно-слідчої справи.

У.С.С.Р.
Государственный
Политический Управле-
ние
Общественный Отдел
Май 20-го дня 1938 года.
№ 156413.
г.р. Зиннид.

ШО 3-гр. н-к. СОВ.СЕКРЕТНО.

СЕКРЕТАРИ ОБЩЕПАРТИЙНОЙ

г.р. Зиннид.

СПЕЦ-СООБЩЕНИЕ.
О вооруженных в Армавирской области.

15-го мая с.г. в селах Валоса-Аркиняцци, Руссо-Крик
и поселке Кизике Армянского района собрались
толпы женщин от 100 до 200 человек, которые пришли к сель
советам и демонстрируя изготовленный из муки хлеб, го-
варя: "СМОТРИТЕ, ЧТО МЫ ЕДИМ", заявили требования:

1. Выдать немедленно хлеб для питания;
2. Провести обыски у активистов и членов хлебозаготовительных комиссий, с целью выявления у них скрываемых хлебов.

3. Немедленно свободить их поселенцев и сломать:

В селе Залес-Филипповка, только недавно пришедшая также к деу председатели, которому объявили, что, если он не даст сейчас же им хлеба, они разнесут его дом.

Также на выделенные здания в числе 60-100 человек
было введено в село дактайки того же района, где также
были пред"казаны туберкулез и зараде хлеба и обихода для
обнаружения последнего у активистов.

Принятая Работниками ГИВ мерами устранения причин, вызвавших, при чем агентурные и следственные путем установлено, что в этих сетях производилась организационная и-р. деятельность, а именно:

Арестованный потянул участника экипировки гр-на Сем. В-ринянина ОБСЖАЯ Анна Елизавета, что еще до I-го пол.

издана распространяемая "маленькая газета" /к-р. возм-ние/ с изображением на ней, как ей сияли будуще го Царя, в котором говорилось, что Он крестные немедля выступили для свержения Суетной власти.

В селах В-Аркинищи, Р-Аркинищи и Млашке проделана большая работа велась по подготовке работы с целью организации выступления, для разгрома силков Социализма на ст. Аржентина.

Из села 3-Армизинцев и особенно делегации 3-Армизинцев, как например Зелениных и Арсеновских, для села 1-Армизинцев, как например делегации 1-Армизинцев.

Общедоступные для разгрома склады Сивилеба назначались на IV-е IML, при чем в нем должны были принять участие от сел Волжско-Волынского и Песчанского районов

16/У- с.г. в укрупненк селам а савон с аиступлениям
Работделеним ТУМ были правдени не обладам спратание
мероприятия, вследствие чего аиступление не сост аилось,
а также женщины талиши с аборились, но после правдени
политическиса характера работм - расхилились.

В селе Шарпановке того-же района, во время отъезда -
лись систематические набеги на Совхоз групп по 20-30 чел.
с целью похитить сельскохозяйственной скотины.

В ночь с 16 на 17 Мая в этом Союзе собралось более 300- человек, которые в II часе назвали настоящего наступления на оккупантов.

Находясь на складе зерна с целым чадомусиком
тапик и разбору сапожников предупредил, что будет стрелять,
после чего со стороны тапик раздались выстрелы и тапик
подполз к складу.

После этого были произведены выстрелы охраной в результате чего ранено 2-х человек из толпы - жители села Маршановки.

Установлено, что в выступлениях принимала участие крестьяне сел Кунце, Ст-Нарашаевки, Слободы-Араби-
новки, с. Архипово, Архиповского района, а также сел
Томашовского и Троицкского районов.

14/3- получены агентские данные, что в указанных селах ведется работа, для организации выступления, с целью проведения митинга Николаевского Союзом.

Работоспособность приняты меры к из-лечению, организуются
выпускники.

Учитывая серьезность создавшегося положения в При
каспийском и Пасажирский районы командирскими спешат
работники Облзема ТГУ, для проведения работ в
необходимых мероприятиях.

3411 11-4 00000000 1700

OLD MAN HILL

Спецповідомлення Вінницького ГПУ про масові протести в Крижопільському районі Вінницької обл., травень 1932 р.

Спецповідомлення Дніпропетровської обласної прокуратури про появу 9 травня 1933 р. в селі Катеринівка Покровського району листівки із закликом до боротьби із комуністичним режимом.

[illegible]

Листівка Українського революційного комітету, 1932 р.

Мітинг після здачі хліба в с. Улі Золочівського району Харківської обл., 1932 р.

Із спецзведення Секретно-політичного відділу ОГПУ про хід хлібозаготівель станом на 22 вересня 1932 р.

«В Україні, наприклад, з початку хлібозаготівель відмови від прийняття планів помічені в 92 районах по 446 сільрадах... В УСРР протягом липня і серпня зареєстровано 216 масових виступів. Друга половина липня і серпень місяць характеризуються наростанням масових виступів на ґрунті хлібозаготівель. Дещо відмінною є місцями і форма виступів: якщо в липні переважно виступи проходили у вигляді групових та масових волинок, то тепер, крім того, у формі страйків цілих бригад і кологспів і перешкоджання вивезенню хліба (ПКК, УСРР). В Україні заслуговує на увагу також зростання числа й активності учасників виступів (кількість учасників в окремих виступах досягала 1 тис. осіб), виступи супроводжувалися побиттям представників районної та сільської влади — Київська, Вінницька, Харківська області».

Цит. за: Советская деревня глазами ВЧК—ОГПУ—НКВД. 1918—1939. Документы и материалы. В 4-х т. / Т. 3. 1930—1934 гг. Кн. 2. 1932—1934 гг. — М., 2003. — С. 204 — 206.

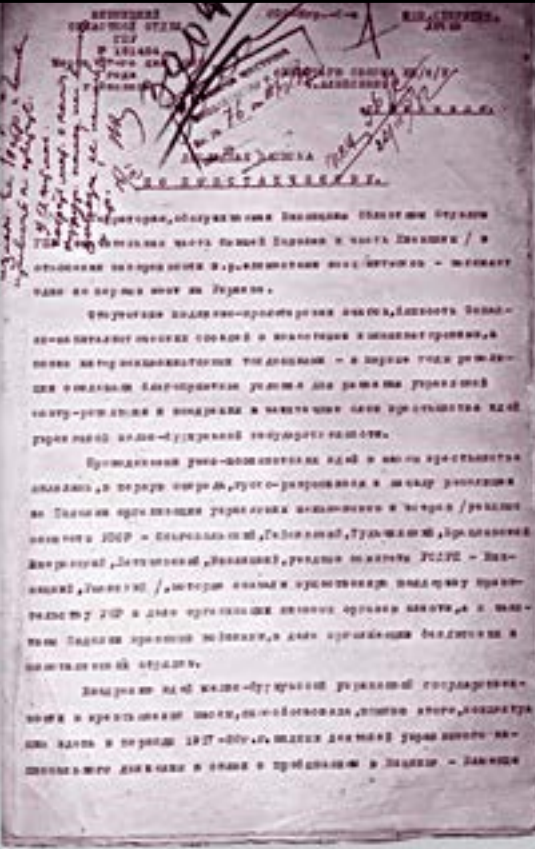

Копія листівки із закликом до боротьби проти комуністів, «які зробили голод» та фото її автора І. Кравченка із архівно-слідчої справи, Херсонщина, квітень 1932 р.

Доповідна записка Вінницького ГПУ першому секретарю обкому КП(б)У про антирадянські повстанські настрої і групи в області, 17 березня 1932 р.

Із спецповідомлення Секретно-політичного відділу ОГПУ про панахиди за померлими з голоду на Поділлі у грудні 1933 року

«У грудні п. р. у низці сіл Улановського і Хмельницького районів Вінницької області УСРР зафіксована організація масових панахид і поминок за померлими з голоду...

Панахиди відвідує значна кількість селян, переважно індивідуальників-жінок. В с. Сальниця на першій панахиді були присутні до 200 осіб, а на другий — 150 осіб. Учасники панахид найчастіше виділяють делегації, направляючи їх в інші села із закликом наслідувати їхній приклад. Ініціатива з улаштування панахид і обідів виходить від попів і бродячих ченців. ПП в уражені райони відряджені оперпраців-

ники облвідділу ГПУ та дані вказівки всім облвідділам і прикордонним загонам ГПУ про вживання необхідних заходів ддя запобігання подібним явищам. Нач. З від. СПО ОГПУ Полянський.

Цит. за: Советская деревня глазами ВЧК—ОГПУ—НКВД. 1918—1939. Документы и материалы. В 4-х т. / Т. 3. 1930—1934 гг. Кн. 2. 1932—1934 гг. — М., 2003. — С. 515-516.

Між репресіями і голодом: трагедія місцевого керівництва. 1932–1933 роки

Лист Я. Сапсая до М. Горького,

12 липня 1933 року

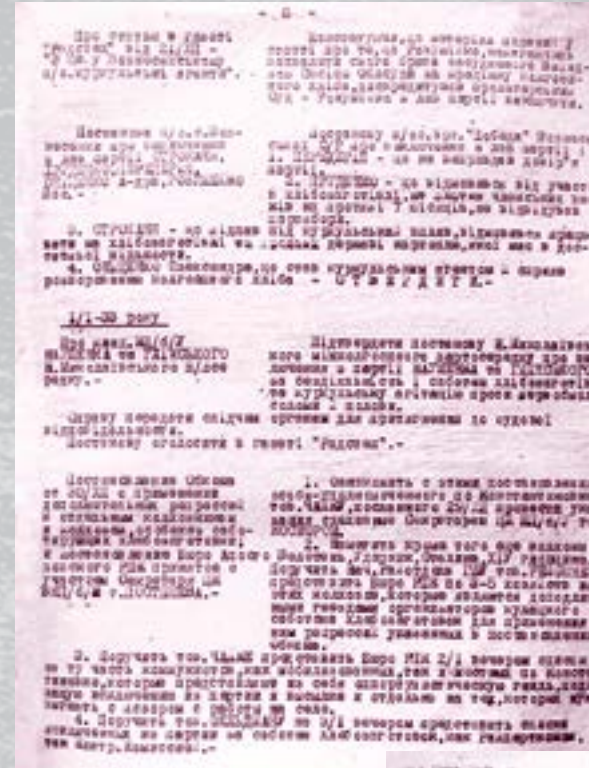
Яків Сапсай, працівник Харківського електро-механічного заводу, обурений брехнею про успіхи у статті М. Горького в газеті «Правда», написав у липні 1933 р. останньому листа, у якому розкриває правдиву ситуацію в Україні. У 1935 р. за цей лист Я. Сапсай був засуджений до розстрілу із заміною на 10-річне ув'язнення.

«...Чи це не ріст, чи це не досягнення, що на Україні ляснуло без бою, без війни сім мільйонів людських життів, серед яких половина дітей, про яких ви так щасливо розписуєте. Та це тільки історія фіксує цей трагічно безумний факт. Хто винен у цьому (підлий клас, котрий колись правив) чи славна сила Диктатури пролетаріату. Я не був за кордоном, але думаю, що там тако-го жаху немає як тут, у цьому соціалістич-ному благополуччі. Сім мільйонів живих людей, серед тисячі майбутніх можливих творців кращої доля людства, без бою, без крові, померли без хліба...».

Показова розправа над непокірними. Фото М. Боканя, 1933 р.

Члени антирадянської національно-повстанської організації, яка діяла на Борівщині в 1933 р.

Постанови Мелітопольсько-го РПК КП(б)У про покарання комуністів, які «саботують» хлібозаготівлі, 29 грудня 1932 – 1 січня 1933 рр.

Постанова Мелітопольського РПК КП(б)У про виключення з партії та притягнення до відповідальності Болтянського, який з метою уникнення участі у хлібозаготівлі прострілив собі руку, 24 грудня 1932 р.

В умовах тотального терору з одного боку, а з іншого – невідворотного наближення голоду основними стають пасивні форми спротиву тоталітарному режиму. Селяни затягують вивезення запасів, неякісно обмолочують, аби зберегти у відходах збіжжя, приховують від конфіскацій здобуті важкою працею крихти харчів. Цей стихійний опір став основою звинувачень в антикомуністичному підпіллі й підготовці на весну 1933 р. повстання в Україні.

Улітку-восени 1932 р. в Україні близько 500 сіл, колгоспів, відмовлялись приймати нав'язувані їм хлібозаготівельні плани. Партійне керівництво примушувало до цього погрозами і терором. Голови колгоспів чи сільрад в окремих селах виходили із КП(б)У, кидали партійні квитки, відмовляючись прирікати односельців на голодну смерть.

Тяжким було становище місцевих керівників: голів колгоспів, сільських рад, бригадирів, директорів підприємств та шкіл. Адже вони найкраще усвідомлювали небезпеку повного вилучення зерна у селян. Перебуваючи між ковадом голоду та молотом репресій, багато з них зробили все можливе для порятунку односельців. Більш людяні й мужні з керівників йшли на прямі порушення вимог компартійного начальства, зокрема,

щодо видачі натуральних авансів колгоспникам, обмолоту зерна тощо. Відомі непоодинокі випадки, коли голови, отримавши плани непосильних хлібозаготівель, відмовлялись їх виконувати, радили селянам приховувати власні запаси.

Поширеною формою уникнення місцевими керівниками та уповноваженими участі у грабунках селян стали їхні втечі з сіл та самотріли.

Витяг із зведення ГПУ за листопад 1932 – січень 1933 рр. про «куркульсько-петлюрівські групи в колгоспах». За три місяці ГПУ «розкрило» понад 1200 подібних груп у УСРР, вина яких у більшості випадків полягала у намаганні зберегти хоча б децицію врожаю для односельців.

У травні 1933 р., протестуючи проти нищення України, вчинив самогубство визначний письменник Микола Хвильовий, що у 1920-х рр. був переконаним комуністом. За два тижні до смерті в розмові з друзями він зауважив:

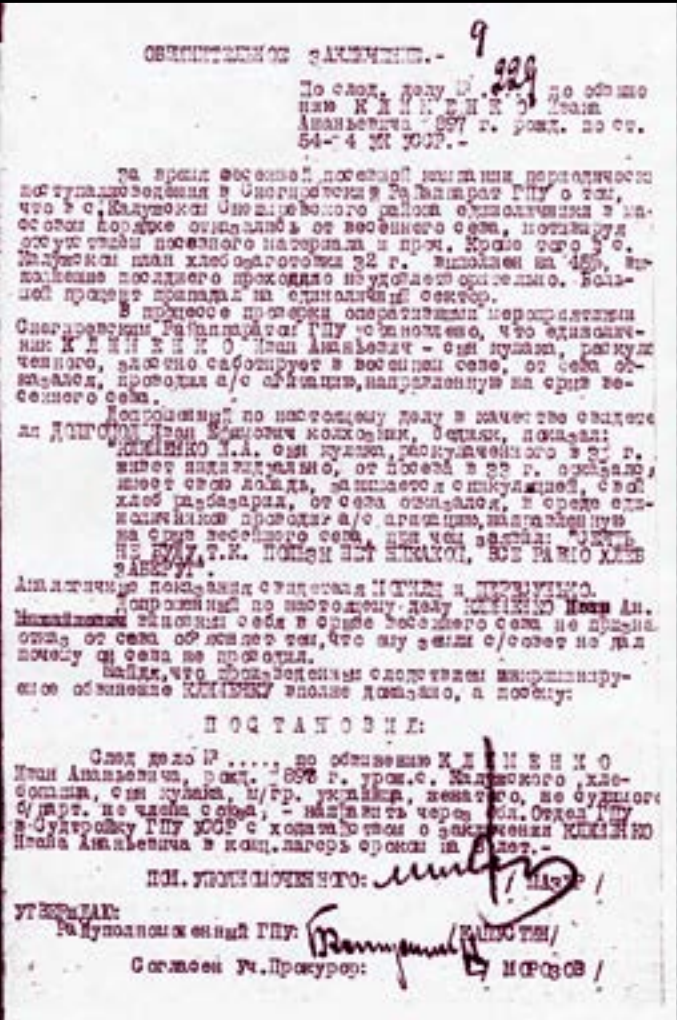
«Голод — явище свідомо організоване. Голод і розруха — хитрий маневр, щоб одним заходом упоратися з дуже небезпечною українською проблемою. Розумійте мене, будьте на часинку «єретиками». Колізія тільки починається. Ця сталінська п'ятирічка — тільки третій акт нашої драми. Два маємо ще попереду. Але чи вистачить на них навіть нашого залізного терпіння? Хтось напевне знайдеться відважний, хтось перший крикне: «Годі! Завісу!».

(Цит. за: Любченко А. Його таємниця. – Париж, 1966).

СТАТИСТИКА ФАКТІВ														
НАСІЛЕННЯ	МІСЬКЕ	СІЛЬСЬКЕ	УСІЄ	МІСЬКЕ	СІЛЬСЬКЕ	УСІЄ	МІСЬКЕ	СІЛЬСЬКЕ	УСІЄ	МІСЬКЕ	СІЛЬСЬКЕ	УСІЄ	МІСЬКЕ	СІЛЬСЬКЕ
Число осіб	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Число осіб, що працюють	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Число осіб, що не працюють	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Число осіб, що вивчаються	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Число осіб, що не вивчаються	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Число осіб, що працюють і вивчаються	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Число осіб, що не працюють і не вивчаються	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Число осіб, що працюють і не вивчаються	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Число осіб, що не працюють і вивчаються	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Число осіб, що працюють і вивчаються і не працюють і не вивчаються	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Статистичні дані зі зведення ГПУ про факти правоопортуністичних настроїв і протидії хлібозаготівлям членів і кандидатів компартії, станом на 20 листопада 1932 р.

Похорон Миколи Хвильового, Харків, 1933 р.

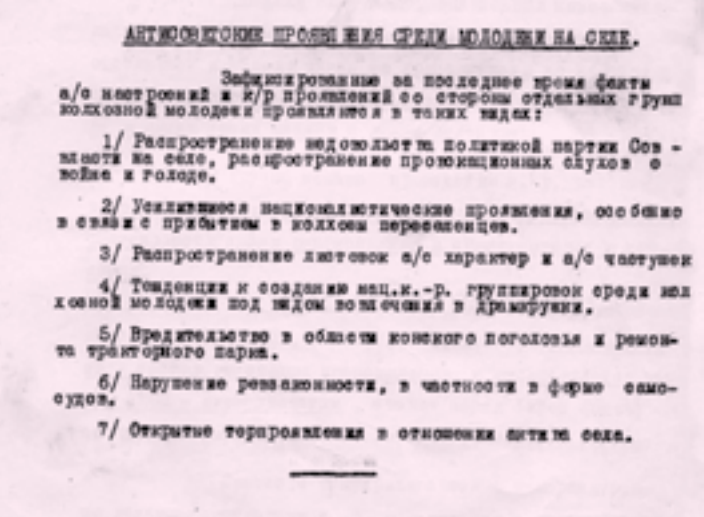
Обвинувачувальний висновок у справі Івана Клименка, одноосібника із с. Калужське Снігірівського району (тепер Миколаївська обл.), що відмовлявся засівати поле, 1933 р.

Степан Філь, голова колгоспу «Серп і Молот» Новоолександрівської сільради Хорлівського району Одеської області (тепер Каланчацького району Херсонської області), заарештований у грудні 1932 р. за саботаж хлібозаготівель.

Із слідчої справи С. Філя: «...В результаті проведення слідства щодо саботажу хлібозаготівель та інших злочинів, які мають місце з боку голови колгоспу Філя Степана було встановлено, що такий... мав у коморах колгоспу великі запаси хліба, призначені ним для роздачі колгоспникам... всупереч відповідним рішенням уряду щодо цього».

Уривок з довідки про настрої молоді Харківської області, підготовленої за матеріалами Харківського обласного відділу ГПУ, 1934 р. Узагальнені чекістами дані свідчать, що влаштований режимом Голодомор не перетворив українців на «радянських людей».

2-ТОМАШОВИ ПАВЛ. На станцији мр. ОТАРИНА по-
казао постои 1 чина због
којега, 1 брзотрца, брзина 5 у ризично кочи-
маши.

[illegible]

Зважування обмолоченого зерна в колгоспі «Переможець» Дніпропетровської обл., 1932 р.

Людяність у нелюдяний час

Примара голодної смерті, що дамокловим мечем нависала над мешканцями України у 1932–1933 рр., притупляла будь-які людські почуття. Перед кожним стояла мета вижити будь-якою ціною. Проте і у цих дуже складних, нелюдських умовах, залишались ті, хто зберігав у своєму серці чуйність і доброту.

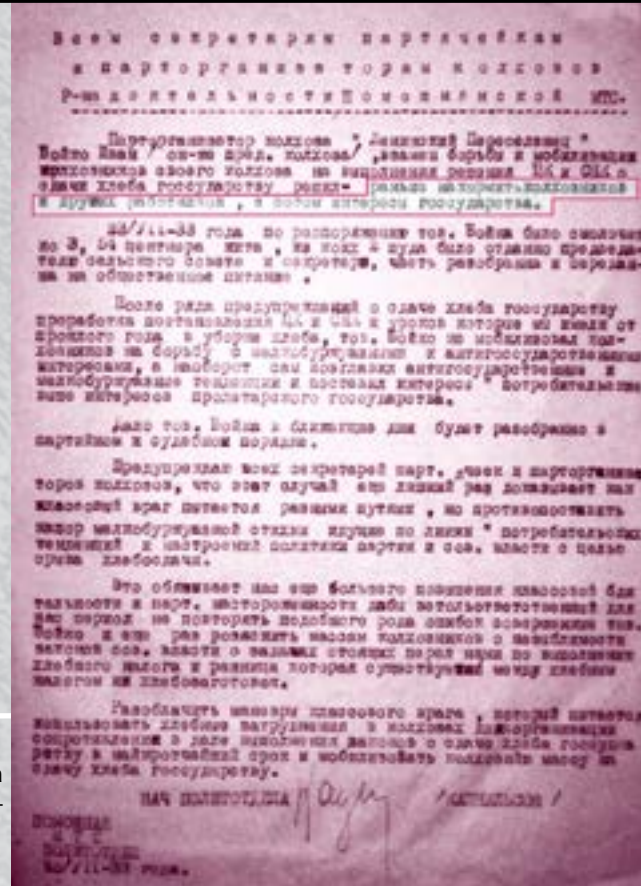
Ті, хто серед безкінечної вервиці смертей і страху не злякалися, не втратили людської гідності й простягнули руку допомоги приреченим, були серед різних верств населення. Це і вчителі, і лікарі, і священники, і голови колгоспів та сільрад. Навіть деякі уповноважені чи члени буксирних бригад намагались у силу своїх можливостей допомагати змореним голодом людям.

Осадчук Іван Сидорович

У роки Голодомору голова колгоспу в с. Нова Чорторя Любарського району Житомирської області. Врятував село від голоду.

Із спогадів Остап'юк Т. І.

«...Мені мама розповідала, що Іван Сидорович, аби було чим годувати людей, у колгоспній коморі під підлогою ховав зерно і горох, уповноважені з району ходили по хатах забирали. Він їх скрізь водив, все показував. Адже при своїй посаді він мав би їм допомагати. Коли вони їхали, то люди брали той горох і варили. З військової частини привозили відсів. В яслах у котлі готували баланду і всіх людей годували. Ось такий був Осадчук. Біля нас село Коростки, то там майже ніхто не вижив, вмирали цілими сім'ями, бо у них не було такого голови».

Лист керівника політвідділу Помічницької МТС (тепер Кіровоградська обл.) про злочин голови колгоспу Івана Бойка, який «виіршив спочатку нагодувати колгоспників», липень 1933 р.

Із свідчення Ляпти Оксани Онисіївни, 1915 р. н., с. Федорівка Карлівського району Полтавської області

«Одні були як собаки – поїли б і других, другі тихо самі мерли, а хто держався за життя зубами і других тягнув за собою. Ось мій ровесник Ємець Макар Никифорович, тепер він уже покійний, в ті роки піддержував не одного. Коли в мене вкрали муку, яку дали за трудодні, Макар Никифорович поділився своїм пайком. Марфі колись в жменю поклав гарну варену картоплину, щоб віднесла своїм меншим сестрам, щоб віднесла своїм меншим сестрам, щоб пухли з голоду. Спас сім'ю Швеця Миколи Трифоновича. Їхній батько зарив мішок пшениці біля клуні, а Макар почув, як сусід доносив активістам і попередив Швеців, так ті переховали зерно і годували ним ще й інших».

Із свідчення Янчевої Надії Кирилівни, 1926 р. н., с. Петрівка Приморського району Запорізької області

«Мама злягла, бо почала пухнути. Піднятися сама з ліжка не могла, лише по мотузці, зав'язаній на ліжку. А ми голодні, їсти дуже хочеться. Почали ходити до чужих людей, до родичів та просити хоч якоїсь їжі. А у людей у самих нічого нема. Родичі теж голодували. Ось одного разу йдемо з братиком та й плачемо. Обходимо вулицю Одинадцятку, ту, що за селом. Коли виходить із двору жінка та й питає нас:

«Чому, діти, плачете?». «Голодні ми, тітко Феодоро, їсти хочемо, а нічого нема. Мамка опухла,» – у відповідь ми їй.

Вона нас завела до себе, дала нам хлібця трохи, молочка, якесь зерно та сказала: «Приходьте до мене, коли дуже-дуже буде тяжко». Так ми до неї й бігали. Гарна була тітка, завжди посміхалася, голівки нам гладила. Мама казала нам, що в неї своїх дітей не було. Вона не тільки нас годувала, до неї бігали ще й інші діти. Працювала вона разом з чоловіком у колгоспі. Люди казали, що вона сама голодує, але дітям завжди щось дасть. Врятувала вона не

Із свідчення Липовської Леоніди Фомівни, 1928 р. н., с. Борсуки Балтського району Одеської області

«...Забрали у нас все. Не було, що їсти. Була одна корова, і ту забрали. Їли цвіт акації, каші. Багато людей ховали в одну яму. В селі жив **батьошка Микита Морозовський з матушкою Палагнюю і дочкою Ларісою**. Все, що давали на церкву, він роздавав людям, які голодували. Самі вони померли від голоду. Страшна смерть. Кожного року я навішую до їх могил».

одне життя, а сама вмерла. Завдяки тітці Феодорі ми і матір підняли. Так разом і вижили.

Коли по селу чутка пройшла, що тітка Феодора вмерла, то до неї прийшли прощатися діти, яких вона рятувала.

Низький уклін їй! Завдяки тобі, люба Феодоро Іванівно, я вижила в ті страшні роки.

Ти знаєш, дитино, коли в мене народилася донька, то я її назвала Феодорою, на честь своєї рятувальниці. Тітко Феодоро, якщо ти чуєш мене, то я дякую тобі за життя!».

Івчук Василь Якович,

1904 р.н., с. Дударків Бориспільського району Київської області

До 1938 р. – директор Дударківської школи. Коли у селі настав голод, В. Я. Івчук організував у школі харчування для дітей усіх п'ятих класів. Для цього домовився з керівництвом сусіднього м'ясокомбінату, щоб учні після уроків виходили на прополювання сільськогосподарських культур. Платою за виконану роботу був черпак юшки. Так за допомогою керівництва м'ясокомбінату Василь Якович урятував у 1933 р. від голодної смерті усіх дітей шкільного віку села Дударкова.

17 травня 1938 р. В. Івчук був заарештований за надуманим звинуваченням у приналежності до польської диверсійної шпигунської контрреволюційно-повстанської організації. А 28 вересня 1938 р. «трійкою» при Київському обласному управлінні НКВС йому оголосили найвищу міру покарання — розстріл. По-смертно реабілітований у 1958 р.

21 листопада 2007 р. Указом Президента України за героїзм і самовідданість, виявлені у врятуванні життя школярів під час Голодомору 1932—1933 рр., Василю Яковичу Івчуку присвоєно звання Герой України (посмертно).

приходили люди з навколишніх сіл і також отримували допомогу.

У 1937 р. Я. Дробота заарештували, але односельці виступили на його захист. Завдяки цьому він повернувся у село, де знову очолив колгосп. У 1943 р. розстріляний нацистами.

Дробот Яків Олександрович,

1902 р. н., с. Великий Хутір Драбівсько-
го району Черкаської області

У 1930-х рр. працював головою колгоспу «Незаможник». Завдяки йому під час Голодомору у селі майже не було випадків голодної смерті. Голова колгоспу роздавав зерно тим, хто потребував, організував громадську кухню та випікання хліба для жителів села. Щодня зранку бригадири обходили село та доповідали голові колгоспу, кому їжа потрібна насамперед. Не допустив обшуків у односельців – буксирну бригаду вигнав із села.

Також Дробот організував дитячі ясла для сиріт та тих, хто потребував допомоги. Дітей-сиріт у ясла підбирали не лише із до-воколишніх сіл, але й на зазісничних стан-ція: Пальмира, Золотоноша, Кононівка. До Великого Хутора у пошуках порятунку

Зименко Елена Дмитриевна, 1915 г. р. Вдова.
Владимир, Владимирский район.
Виктор и Мария, записаны в качестве
Климовской. Владимирский район. Мария, жена
Тамары и др.

[illegible]

Одного разу Картава побачив мене. Я сиділа на підвіконні. В мене від голоду вже ноги були пухлі. Він сказав медсестрам, щоб вони мене помили, підстригли волосся і поклали в ліжко, бо я від голоду вже не могла ходити. Він знав, що в нашій сім'ї вже троє дітей – моїх братів – померли від голоду. Залишилась я у мами одна. Тому він вирішив мене врятувати. Годували мене потроху. Я в основному весь час спала. Була дуже худа. Іван Єлизарович був дуже доброю людиною. Підгодовував своїх хворих. Так, я і моя мама були врятовані».

Картава Іван Єлизарович

Із свідчення Грінченко Килини Іларіонівни,

1924 р. н., с. м. т. Березнегувате Березнегу-
ватського району Миколаївської області.

«...Ми тоді жили на Шпилі. Жили дуже бідно. Їсти майже ні в кого не було. Але пам'ятаю (мені тоді було 8 років), коли мама лежала в нашій Березнегуватській лікарні. Вона була дуже хвора. Картава – лікар нашої лікарні, хірург, зробив їй операцію на шлунку. Мою маму звали Черевань Олександра Овсіївна. Він її довго не випишував з лікарні, бо хотів врятувати її від голодної смерті. Вдома не було чого їсти. А в лікарні для хворих була корова. Я приходила провідувати маму в лікарні.

Голос народу 1932—1933 років

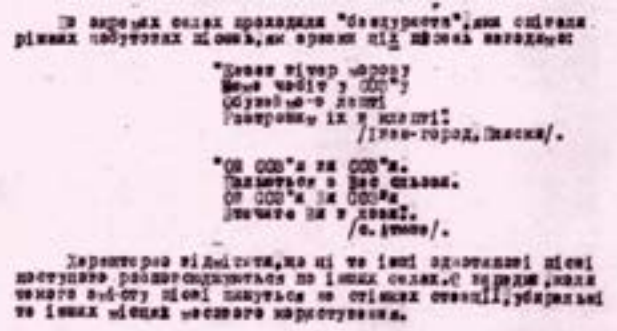
Навіть у той страшний, трагічний час український народ не загубив притаманні йому гумор, іронію, сарказм: він сміявся над сталінськими мерзотниками, над їхніми даремними зусиллями поневолити вільну душу народу, над «вождями» – Леніним і Сталіним та їх утопічними ідеями. Народний сміх крізь криваві сльози (як це часто траплялося в його історії), був єдиною зброєю українців, нащадків тих козаків, що вміли сміятися над своїми ворогами навіть будучи посаженими на палю чи зачепленими гаком під ребро, як легендарний Байда.

Оповідки, прислів'я, приказки, анекдоти, співанки, частівки – ставали однією із форм спротиву тоталітарній реальності. Серед тогочасних творів усної народної творчості були і тужливо-розпачливі, і сповнені гли-

бокого філософсько-життєвого змісту, але були й насмішкувато-іронічні й уїдливо-саркастичні, так властиві для української душі.

Усна народна творчість завжди була неписаним підручником життя, виховуючи покоління українців у межах національної культурної стихії, системи традиційних цінностей, зберігала в закодованій формі історичний досвід. Та це не єдина функція народного фольклору.

«В роки Голодомору особливо характерною з-поміж інших була функція духовного захисту нації, коли усне народне слово залишалося чи не єдиним засобом протесту геноцидові; ця функція разом з функцією історичної пам'яті закладали основу для відродження нації в майбутньому», — вважає дослідниця Т. Конончук.

Витяг із інформаційних матеріалів Бахмутського райкому КП(б)У, 1931 р.

Кобзар Єгор Хомич Мовчан, 1965 р.

Єгор Мовчан ДУМА ПРО ГОЛОД

Послухайте, добрі люди,
Від краю до краю,
Як жилося і живеться,
Про все вам згадаю.

Як люди колись жили,
Мед-вино кружляли
Та на зібрання ходили,
В долоні плескали.

Все плескали у долоні:
— Ми діждались-таки волі,
А то було горе нам,
Що робили ми панам.

Так робили ми панам,
Що ніколи сісти,
А тепер собі ми робим,
Що нічого їсти.
Гей, гей! — що нічого їсти...

Ну, вже в тридцять другім році,
Як його діждали,
Знайшли люди дуже гарну
Справу з гарбузами.

Качанами, гарбузами
Перезимували,
Тридцять третього весни
Все-таки діждали.

В тридцять третьому году
Їли люди лободу,
Пухли люди із голоду —
Помирали на ходу.

Отощали усі люди,
Падали як мухи,
Кропивою-лободою
Не наповниш брюха...
Гей, гей! — не наповниш брюха...

Хліб качали-вимітали —
Весь народ сумує,
А «великий голова»
Мовби і не чує.

Він укази издає:
— Продналог давайте,
Де хочете, там беріть,
Хоч з нігтів колушайте!

— Відкіль же ми почерпнем
На ці продналоги,
Хіба вийдем грабувати
При бити дорогу...

Витяг із зведення ГПУ зі слів пісні, яку вчитель Марк Геріх написав та поширював серед односельців в с. Ревівка Кам'янського району Черкаської обл., початок 1933 р.

Ну, при битій при дорозі
Із «буксиру» люди.
Багатенько привчилося
До такого труду...
Гей, гей! — до такого труду...

Як наган узяв у руки,
Тоді він багатий,
Чоловіка оголив
Та й пішов проклятий.

А у СОЗі, при дорозі
Роздають макуху —
Хочеш жити — йди до СОЗу,
Бо впадеш без духу.
Гей, гей! — бо впадеш без духу.

Пролилися на Україні
Великі сльози,
Як «великий голова»
Гнав народ у СОЗи.

Отаке-то, добрі люди,
Зчинилося лихо:
Побив голод мужиків —
Сидіть в СОЗі тихо...
Гей, гей! — сидіть в СОЗі тихо...

Дума записана у кобзаря Єгора Хомича Мовчана у 1967 р. Тоді ж кобзар згадавав:

«Біда мені була з цією ду-мою у Харкові на базарі. Як заграв її, то мене якийсь агент ухопив за руку і почав тягти в міліцію. Спасибі, люди відбили. Хтось видер мене з його рук і швидко потяг з базару у город. Потім співав по селах у хатах, там свої, не видадуть. Плакали жінки, слухаючи думу, бо в ній свята правда».

Кобзар Степан Пасюга, вчитель
Єгора Мовчана. Помер з голоду у
1933 р.

Україно моя,
Хліборобна.
Москві хліб віддала,
А сама голодна.

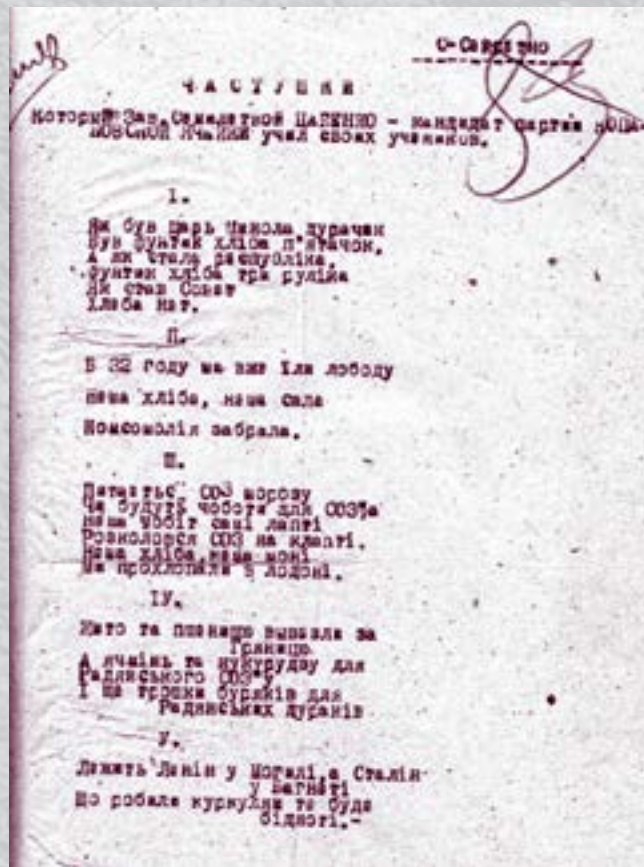
В 32-му году
Люди їли лободу.
В 33-му году
Стали мерти на ходу.

Як Ленін умирав,
Сталіну приказував,
Щоб людям хліба не давав,
Сала не показував.

Мати в созі, батько в созі,
Діти плачуть по дорозі,
Нема хліба, нема сала,
Тільки кіно та вистава,
А на хаті один куль,
Та й то кажуть, що куркуль.

Висить Ленін на стіні,
Посміхається мені.
Ще й показує рукою,
Куди йти за лободою.

Частівки про причини голоду, які
завідуючий Копанівської семиліт-
ньої школи Цабенко читав учням,
Дніпропетровська обл., 1932 р.

Над створенням виставки працювали:	У виставці використано матеріали:	ЗМІСТ
Володимир Тилішак (керівник проекту)	Галузевого державного архіву Служби безпеки України	Вступне слово3
Володимир Бірчак	Центрального державного архіву громадських об'єднань України	Україна — фронтир свободи4
В'ячеслав Василенко	Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України	Український світанок6
Володимир В'ятрович	Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного	Від України незалежної до України Радянської9
Сергій Горобець	Державного архіву Вінницької області	«Великий перелом» Сталіна. 1928—1933 роки11
Володимир Іванченко	Державного архіву Дніпропетровської області	Наростання опору. 1927—1929 роки14
Ніна Лапчинська	Державного архіву Запорізької області	Українська жакерія 1930 року18
Олександр Штоквиш	Державного архіву Кіровоградської області	Павлоградське повстання. 1930 рік25
Науковий консультант:	Державного архіву Миколаївської області	Збройні повстання на Чернігівщині 1931 року28
Богдан Патриляк	Державного архіву Херсонської області	Напередодні геноциду. 1931—1932 роки33
Дизайн:	Державного архіву Хмельницької області	Вбивство голодом. Перший етап37
Ольга Сало	Державного архіву Чернігівської області	Вбивство голодом. Другий етап41
	Центру досліджень визвольного руху	Вбивство голодом. Третій етап47
	Українського центру народної культури «Музей Івана Гончара»	Жнива геноциду52
	Українського інституту національної пам'яті	Протести 1932—1933 років56
Літературна редакція:		Між репресіями і голодом: трагедія місцевого керівництва.
Олена Шарговська		1932—1933 роки63
		Людяність у нелюдяний час68
		Голос народу 1932—1933 років72

**Геноциду українців
передували
5 000 повстань**

партнери

**ГАЛУЗЕВИЙ ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ
СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

**ЦЕНТР
ДОСЛІДЖЕНЬ
ВИЗВОЛЬНОГО
РУХУ**
www.cdvr.org.ua

**ГРОМАДСЬКИЙ КОМІТЕТ
ІЗ ВІШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ЖЕРТВ
ГОЛОДОМОРУ – ГЕНОЦИДУ
1932–1933 РОКІВ В УКРАЇНІ**

Ілюстроване науково-популярне видання

книга-каталог виставки

СПРОТИВ ГЕНОЦИДУ

Авторський колектив: *Володимир Тилішак (керівник проекту), Володимир Бірчак, В'ячеслав Василенко, Володимир В'ятрович, Сергій Горобець, Володимир Іванченко, Ніна Лапчинська, Олександр Штоквиш*

Науковий консультант: *Богдан Патриляк*

Літературний редактор: *Олена Шарговська*

Технічний редактор: *Петро Клим*

Дизайн та оригінал-макет: *Ольга Сало*

Український інститут національної пам'яті

01021, м. Київ, вул. Липська, 16.

www.memory.gov.ua

uinp@memory.gov.ua

Галуzeвий державний архів Служби безпеки України

01601, Київ 1, вул. Золотоворітська, 7

arhivsbu@ssu.gov.ua

Центр досліджень визвольного руху

www.cdvr.org.ua

history@cdvr.org.ua

Громадський комітет із вшанування пам'яті жертв Голодомору-геноциду '32-33 років в Україні

holodomor33.org.ua

Формат 70*100/12. Папір офсетний.

ТзОВ «Часопис»

79066, м. Львів, вул. Сихівська, 10/183

Свідоцтво про державну реєстрацію ДК № 4194 від 03.11.2011 р.

**Геноциду українців
передували
5 000 повстань**

партнери

**ГАЛУЗЕВИЙ ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ
СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

**ЦЕНТР
ДОСЛІДЖЕНЬ
ВИЗВОЛЬНОГО
РУХУ**
www.cdvr.org.ua

**ГРОМАДСЬКИЙ КОМІТЕТ
ІЗ ВІШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ЖЕРТВ
ГОЛОДОМОРУ – ГЕНОЦИДУ
1932–1933 РОКІВ В УКРАЇНІ**